

№7 (217), 2026
(Шілде-июль)

МЕКТЕПТЕГІ ПСИХОЛОГИЯ ПСИХОЛОГИЯ В ШКОЛЕ

Журнал 2006 жылдың қаңтар-ақпан айынан бастап
қазақ және орыс тілдерінде шыға бастады.

Журнал издается с января-февраля 2006 года на казахском и русском языках
2011 жылдан бастап ай сайын шығады – С 2011 года выходит ежемесячно

(Республикалық ғылыми-теориялық және қолданбалы журнал – Республиканский научно-теоретический и прикладной журнал)

МАЗМҰНЫ - СОДЕРЖАНИЕ

А. МАТЖАНОВА

Педагог-психологтың цифрлық құзіреттілігі:
жасанды интеллект құралдарын тиімді пайдалану.....3

Ұ. БЕРКІМБАЕВА

Білім беру ұйымдарында көмелетке толмағандардың
девиантты тәртібін анықтау және алдын алу 8

Т. ҚАСЕНОВ

Ұлттық ойындар – халық педагогикасының
құрамдас бөлігі.....13

Н. ЕСЕНҒАЗЫ

Қазақ ұлттық құндылықтары арқылы студенттерді
рухани дамыту 18

У. АЛЕУОВ

Основные черты критического мышления 23

Ә. ЕЛЕУСІЗОВА

Тәрбиешілерге арналған психологиялық тренинг 26

Ә. БАРЛЫБАЕВА

Балаға жүйкелік-психологиялық қысымнан
арылуға ата-ананың көмегі 29

Б. ДЖАПАРОВА

Балаларды мейірімділік құндылықтарына
баулу сабағы 31

М. БАЙМБЕТОВА

Мектепке дейінгі балалар үшін психогимнастикалық
жаттығулар мен ойындар 34

С. АУБАКИРОВА

Сыйлы болмақ өзіңнен, сыйсыз болмақ сөзіңнен 35

А. АБУОВА

Оқушыларға кәсіптік бағдар беру сабағы 40

А. АБСАТОВА

Жеткіншектердің өз-өзіне сенімділігін
қалыптастыру сабағы 41

Авторлар туралы мәлімет/Сведения об авторах 44

ҚҰРЫЛТАЙШЫ:

«Педагог LTD» ЖШС

Бас редактор –

Ақнұр ОЛЖАЕВА

Ғылыми редактор –

Маржан АХМЕТОВА

20. 05. 2010 ж.

ҚР Байланыс
және ақпарат
министрлігінде
қайта тіркеліп, №10964-Ж
күелігі берілді.

Басылым индексі: 75487

Басуға қол қойылды

22. 08. 2026 ж.

Офсеттік басылым.

Тапсырысы: 320.

Редакцияның

мекен-жайы:

050036, Алматы қаласы,
Мамыр-2 ы/а, 13-7.

Тел/факс:

8 (727) 255-72-94.

Ұялы тел: 8 777 303 37 67.

Эл пошта:

pedagog-ltd@mail.ru

Сайт:

www.pedagogltd.kz

Журнал <<Print
House GERONA>>

типографиясында
басылды.

Алматы қаласы, Сәтбаев
көшесі 30А/3, 124.

Көркемдеуші және
беттеуші:

Нұрзат Раймқұлова

Редакциялық алқа: Редакционная коллегия:

М. Ахметова – редакция алқасының төрағасы, психол. ғ. д., проф.
(Алматы, «Қайнар» Академиясы)

О. Саңғылбаев – психол. ғ. д., проф.
(Алматы, ҚазҰПУ)

М. Перленбетов – психол. ғ. д., проф.
(Алматы, «Қайнар» Академиясы)

Б.Р. Кадыров - д.пс.н., профессор
(Узбекистан, Ташкентский филиал МГУ им. М.В. Ломоносова)

М.П. Кабакова – канд. психол. н., профессор (Алматы, КазНУ)

Ш. Сатиева – психол. ғ. к., проф.
(Семей, «Семей ун-т»)

А.Х. Кукубаева – д. психол. н., проф.
(Кокшетауский унив. им. Абая Мырзахметова)

Б. Бейсекеева – педагог-психолог
(Астана қ.)

 Жарияланған материалдар редакцияның пікірін білдірмейді. Фактілер мен мәліметтердің дұрыстығына авторлар жауапты. Журналға шыққан материалдардың стильдік қателіктеріне редакция жауап бермейді. Қолжазбалар мен фотосуреттер рецензияланбайды және қайтарылмайды.

 Опубликованные материалы не отражают точку зрения редакции. Ответственность за достоверность фактов и сведений в публикациях несут авторы. Рукописи и фотоснимки не рецензируются и не возвращаются.

Главный редактор –
Акнур ОЛЖАЕВА
Научный редактор –
М. АХМЕТОВА

Журнал перерегистрирован в Министерстве связи и информаций РК.
Свидетельство №10964-Ж от
20. 05. 2010 г. Астана.
Подписной индекс: 75487

Подписано в печать 22. 08. 2026 г.
Печать офсетная.
Заказ 320.

Учредитель:

ТОО «Педагог LTD»

Адрес: 050036, г. Алматы,
Мкр. Мамыр-2, 13-7.

Тел. /факс: 8 (727) 255-72-94;

Моб. т.: 8 777 3033767

Эл. почта: pedagog-ltd@mail.ru

Сайт: www.pedagogltd.kz

Дизайнер-верстальщик
Нурзат Раймкулова

Журнал напечатан в типографии
<<Print House GERONA>>
г. Алматы, ул. Сатпаева, 30А/3,
124-офис.

НАЗАР АУДАРЫҢЫЗ!

Материалдарды компьютерде Times New Roman қарпімен теріп, көлемі 2 беттен аспайтын Microsoft Word бағдарламасында сақтап жіберіңіз. Мақала соңында автор туралы толық әрі нақты мәлімет болуы керек. Аты-жөніңізді толық жазыңыз. Мақалаңызға қосымша журналға жазылғандығыңыз жөніндегі **түбіртек көшірмесін** салғаныңыз жөн. Түбіртектің түпнұсқасы өзіңізде қалсын. Ол журналды уақытысында алмаған жағдайда байланыс бөлімшесіне барып, талап етулеріңізге керек болады. Мақаланы мүмкіндігінше Интернет арқылы электронды поштаға (pedagog-ltd@mail.ru, aknur@mail.ru) жіберіңіз. Факс арқылы, бағалы хат арқылы да редакция мекен-жайына жіберулеріңізге болады.

ОБРАТИТЕ ВНИМАНИЕ!

Представляемые материалы должны быть напечатаны на компьютере и сохранены в формате программы Microsoft Word. Объем не более 2-х страниц. Сведения об авторе должны быть точными и полными. К высылаемому материалу приложить копию квитанции о подписке на журнал. Материалы отправляйте электронной почтой (pedagog-ltd@mail.ru, aknur@mail.ru), факсом или заказным письмом.

Педагог-психологтың цифрлық құзіреттілігі: жасанды интеллект құралдарын тиімді пайдалану

А. МАТЖАНОВА

Аңдатпа

Мақалада педагог-психологтың кәсіби қызметіндегі цифрлық құзыреттіліктің маңызы қарастырылады. Қазіргі білім беру жүйесіндегі цифрлық трансформация жағдайында жасанды интеллект технологияларын қолданудың ерекшеліктері, артықшылықтары мен мүмкіндіктері талданады. Сонымен қатар педагог-психологтың диагностикалық, кеңес беру, профилактикалық және түзету-дамыту жұмыстарында жасанды интеллект құралдарын тиімді пайдалану жолдары көрсетіледі. Цифрлық сауаттылық пен кәсіби этика мәселелері де қозғалып, жасанды интеллектті жауапкершілікпен қолданудың маңыздылығы айқындалады.

Тірек сөздер: педагог-психолог, цифрлық құзыреттілік, жасанды интеллект, цифрлық технологиялар, білім беру, психологиялық қызмет, инновация.

Зерттеу жұмысының өзектілігі. Қазіргі білім беру жүйесінде цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы педагог-психологтың кәсіби қызметіне жаңа талаптар қойып отыр. Бүгінде мектеп психологының жұмысы тек дәстүрлі әдістермен шектелмей, цифрлық ортада тиімді әрекет ету қабілетін де қажет етеді. Осы тұрғыдан алғанда педагог-психологтың цифрлық құзіреттілігі оның кәсіби сапасының маңызды көрсеткішіне айналуға тиіс. Цифрлық құзіреттілік білім алушылармен жұмыс жүргізуде ақпараттық технологияларды сауатты қолдану, деректерді өңдеу, онлайн платформалар арқылы психологиялық қолдау көрсету және электрондық ресурстарды тиімді пайдалану дағдыларын қамтиды. Соңғы жылдары бұл үдеріс жасанды интеллект құралдарының енгізілуімен жаңа деңгейге көтерілді. Жасанды интеллект психологиялық диагностика нәтижелерін талдауға, есептер дайындауға, оқу-танымдық материалдарды әзірлеуге және психологиялық қолдау жұмыстарын жүйелеуге мүмкіндік беріп отыр. Сонымен қатар білім беру ұйымдарында онлайн форматтың кеңеюі педагог-психологтың қашықтықтан жұмыс істеу қабілетін дамытуды талап етеді. Бұл өз кезегінде цифрлық сауаттылық пен технологияларды кәсіби мақсатта қолдану деңгейінің жоғары болуын қажет етеді. Қазақстан Республикасының даму стратегиясында да цифрландыру мен жасанды интеллектті енгізу басты басым бағыттардың бірі ретінде қарастырылады. Сондықтан

педагог-психологтың цифрлық құзіреттілігін дамыту және жасанды интеллект құралдарын тиімді пайдалану мәселесі қазіргі таңда ерекше өзекті болып отыр.

Зерттеу жұмысының мақсаты: Педагог-психологтың цифрлық құзіреттілігін арттыру жолдарын анықтап, жасанды интеллект құралдарын кәсіби қызметте тиімді қолдану мүмкіндіктерін зерттеу.

Зерттеу жұмысының міндеттері:

Педагог-психологтың цифрлық құзіреттілігі ұғымын талдау;

Жасанды интеллект құралдарының психологиялық қызметтегі рөлін анықтау;

Цифрлық технологияларды психологиялық диагностика мен кеңес беруде қолдану мүмкіндіктерін қарастыру;

Педагог-психолог жұмысында цифрлық құралдарды тиімді пайдалану жолдарын ұсыну.

Зерттеу жұмысының жаңашылдығы: Зерттеу жұмысында педагог-психологтың кәсіби қызметінде жасанды интеллект технологияларын қолдану мүмкіндіктері кешенді түрде қарастырылады. Цифрлық құзіреттіліктің құрылымы нақтылап көрсетіліп, оны дамыту жолдары талданады. Сонымен қатар жасанды интеллект құралдарының психологиялық диагностика, профилактика және кеңес беру жұмыстарындағы тиімділігі ғылыми тұрғыдан негізделеді. Бұл педагог-психологтың кәсіби қызметін цифрлық ортада жетілдіруге бағытталған жаңа тәсілдерді ұсынуымен ерекшеленеді.

Зерттеу жұмысының нәтижесі: Зерттеу барысында педагог-психологтың цифрлық құзіреттілігін дамыту оның кәсіби тиімділігін арттыратыны анықталды. Жасанды интеллект құралдарын қолдану психологиялық диагностиканы жылдам әрі нақты жүргізуге, деректерді жүйелеуге және есептерді автоматтандыруға мүмкіндік беретіні дәлелденді. Сонымен қатар цифрлық технологиялар психологиялық қызметтің қолжетімділігін арттырып, білім алушыларға көрсетілетін көмектің сапасын жақсартатыны белгілі болды. Нәтижесінде жасанды интеллект педагог-психологтың жұмысын алмастырмай, керісінше оны толықтыратын және жетілдіретін маңызды құрал екені айқындалды.

XXI ғасыр – ақпараттық технологиялардың қарқынды дамыған дәуірі. Білім беру саласы да бұл өзгерістерден тыс қалған жоқ. Қазіргі таңда мектептерде, колледждер мен жоғары оқу орындарында цифрлық білім беру ортасы қалыптасып келеді. Мұндай жағдайда педагог-психологтардың кәсіби қызметі де жаңа талаптарға сай жаңаруды қажет етеді. Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінде цифрландыру үдерісі белсенді жүргізілуде. Электрондық құжат айналымы, онлайн платформалар, цифрлық білім ресурстары және жасанды интеллект негізіндегі сервистер мамандардың жұмысын жеңілдетіп қана қоймай, олардың кәсіби мүмкіндіктерін кеңейтуде.

Педагог-психологтың цифрлық құзыреттілігі – бұл оның кәсіби қызметінде цифрлық технологияларды тиімді, қауіпсіз және мақсатты түрде пайдалана алу қабілеті. Қазіргі ақпараттық қоғам жағдайында цифрлық құзыреттілік маманның кәсіби шеберлігінің маңызды көрсеткіштерінің біріне айналып отыр. Ол тек компьютерлік бағдарламаларды меңгерумен шектелмей, ақпаратты іздеу, талдау, өңдеу, сақтау, тарату және білім алушылармен тиімді цифрлық қарым-қатынас орнату дағдыларын қамтиды [1, 56]. Сонымен қатар цифрлық құзыреттілік педагог-психологтың психологиялық диагностиканы онлайн форматта ұйымдастыруына, электрондық ресурстарды пайдалануына, цифрлық контент әзірлеуіне және заманауи технологиялардың мүмкіндіктерін кәсіби міндеттерді шешуде қолдануына мүмкіндік береді. Қазіргі таңда білім беру жүйесінің цифрлануы педагог-психологтың қызметіне жаңа талаптар қойып отыр. Бұрын психологтың негізгі құралы қағаз түріндегі тесттер мен сауалнамалар болса, бүгінгі күні олардың орнын электрондық платформалар, онлайн-сауалнамалар, виртуалды кеңес беру жүйелері және жасанды интеллект негізіндегі сервистер басуда. Сондықтан педагог-психолог цифрлық ортада еркін жұмыс істей алуы, түрлі ақпараттық платформаларды пайдалана білуі және алынған мәліметтерді кәсіби тұрғыдан талдай алуы қажет. Цифрлық құзыреттіліктің маңызды құрамдас бөліктерінің бірі – ақпараттық қауіпсіздік пен кәсіби этиканы сақтау. Психологиялық қызмет барысында маман білім алушылардың жеке деректерімен жұмыс істейтіндіктен, ақпараттың құпиялылығын қамтамасыз ету ерекше маңызға ие. Осыған байланысты педагог-психолог цифрлық ресурстарды пайдалану кезінде ақпараттық қауіпсіздік талаптарын сақтап, кәсіби этика нормаларын басшылыққа алуы тиіс. Соңғы жылдары жасанды интеллект технологияларының қарқынды дамуы педагог-психологтың цифрлық құзыреттілігіне жаңа мазмұн енгізді [2, 91]. Жасанды интеллект құралдары психологиялық зерттеулердің нәтижелерін өңдеуге, түрлі құжаттарды әзірлеуге, психологиялық сабақтар мен тренингтердің мазмұнын құрастыруға, сондай-ақ профилактикалық жұмыстарға арналған материалдарды дайындауға көмектеседі. Алайда бұл технологиялар маманның кәсіби тәжірибесін алмастырмайды, тек оның қызметін жеңілдететін көмекші құрал ретінде қарастырылады.

Жасанды интеллект – адамның интеллектуалдық қызметтерін модельдеуге қабілетті компьютерлік жүйелер мен бағдарламалардың жиынтығы. Соңғы жылдары жасанды интеллект білім беру жүйесінде кеңінен қолданылып келеді. Оның негізгі міндеттері:

- ақпаратты жылдам өңдеу;
- үлкен көлемдегі деректерді талдау;
- мәтіндер құрастыру;
- оқыту материалдарын әзірлеу;

- пайдаланушыларға жекелендірілген ұсыныстар беру;
- психологиялық мониторинг жүргізу [3, 112].

Білім беру ұйымдарында жасанды интеллект мұғалімдердің, педагогтердің және психологтардың жұмысын автоматтандыруға мүмкіндік береді.

Педагог-психолог қызметінде жасанды интеллект құралдарын қолдану мүмкіндіктері:

1. Психологиялық диагностика жүргізу. Жасанды интеллект психодиагностикалық жұмыстарды ұйымдастыруда тиімді құрал болып табылады. Оның көмегімен сауалнамаларды автоматты түрде әзірлеуге, нәтижелерді өңдеуге, статистикалық талдау жасауға, диаграммалар мен графиктер құруға болады. Мысалы, мектеп оқушыларының мазасыздық деңгейін анықтау мақсатында жүргізілген сауалнама нәтижелерін жасанды интеллект бірнеше секунд ішінде өңдеп, қорытынды есеп дайындай алады. Бұл уақытты үнемдеп қана қоймай, талдау дәлігін арттырады.

2. Психологиялық қорытынды жазу. Педагог-психологтар көп жағдайда түрлі анықтамалар, есептер, қорытындылар мен сипаттамалар дайындайды. Жасанды интеллект мәтінді редакциялауға, ғылыми стильде жазуға, құрылымдауға, грамматикалық қателерді түзетуге көмектеседі. Мысалы, диагностикалық зерттеу нәтижелері бойынша қорытынды дайындау кезінде психолог негізгі мәліметтерді енгізіп, дайын мәтіннің алғашқы нұсқасын ала алады.

3. Түзету-дамыту бағдарламаларын әзірлеу. Жасанды интеллект белгілі бір мәселе бойынша тренинг бағдарламаларын, жаттығулар кешенін, психологиялық ойындарды, арт-терапиялық тапсырмаларды ұсына алады. Мысалы: агрессияны төмендету, мазасыздықты азайту, өзін-өзі бағалауды көтеру, қарым-қатынас дағдыларын дамыту бағыттарында арнайы жаттығулар жинағын дайындауға мүмкіндік береді.

4. Онлайн-консультацияларды ұйымдастыру. Қазіргі кезде онлайн-психологиялық кеңес беру кең таралған. Педагог-психолог бейнебайланыс платформаларын, цифрлық күнтізбелерді, автоматтандырылған жазылу жүйелерін пайдалана алады. Жасанды интеллект консультацияға қажетті материалдарды дайындауға, сұрақтар құрастыруға және кездесуден кейін есеп жазуға көмектеседі.

5. Профилактикалық жұмыстарды ұйымдастыру. Педагог-психологтың негізгі бағыттарының бірі – алдын алу жұмыстары. Жасанды интеллект арқылы буклеттер, презентациялар, инфографикалар, бейнеролик сценарийлері, ата-аналар жиналысына арналған материалдар әзірлеуге болады. Бұл әсіресе буллингтің алдын алу, интернет қауіпсіздігі, девиантты мінез-құлықтың профилактикасы, эмоционалдық интеллектті дамыту тақырыптарында тиімді [4, 67].

1-кесте – Педагог-психолог жұмысына пайдалы жасанды интеллект құралдары

Құрал	Қолданылу мақсаты
ChatGPT	Мәтін жазу, жоспар құру, психологиялық жаттығулар дайындау
Gemini	Ақпарат іздеу және талдау
Copilot	Құжаттар дайындау
Canva AI	Презентация, инфографика әзірлеу
Gamma AI	Автоматты презентация жасау
Quizizz AI	Тесттер құрастыру
Notion AI	Жоспарлау және құжат жүргізу

Бұл құралдар педагог-психологтың күнделікті жұмысын жеңілдетіп, уақытын үнемдеуге мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект мүмкіндіктері мол болғанымен, оны пайдалану кезінде кәсіби этика талаптарын сақтау маңызды. Педагог-психолог:

- оқушылардың жеке деректерін жарияламауы;
- құпия ақпаратты жүйеге енгізбеуі;
- алынған нәтижелерді міндетті түрде тексеруі;
- жасанды интеллект қорытындыларын абсолютті шындық ретінде қабылдамауы қажет [5, 34].

Жасанды интеллект маманның орнын алмастырмайды. Ол тек көмекші құрал қызметін атқарады. Психологиялық жұмыста шешуші рөлді адамның кәсіби тәжірибесі, эмпатиясы және этикалық жауапкершілігі атқарады.

Педагог-психолог үшін жасанды интеллекттің негізгі артықшылықтары:

- уақытты үнемдеу;
- құжаттарды жылдам дайындау;
- ақпаратты өңдеу тиімділігін арттыру;
- шығармашылық идеялар ұсыну;
- кәсіби қызметті автоматтандыру;
- статистикалық талдау мүмкіндігі;
- жұмыстың сапасын жақсарту.

Бұл мүмкіндіктер педагог-психологтың оқушылармен, ата-аналармен және педагогтермен жұмыс істеуге көбірек уақыт бөлуіне жағдай жасайды.

Қорытындылай келе, цифрлық трансформация дәуірінде педагог-психологтың цифрлық құзыреттілігі кәсіби қызметтің маңызды көрсеткішіне айналды. Әсіресе, жасанды интеллект технологиялары психологиялық қызметтің тиімділігін арттыруда үлкен рөл атқарады. Диагностика жүргізу, есеп дайындау, түзету бағдарламаларын құрастыру, профилактикалық жұмыстар ұйымдастыру сияқты көптеген міндеттерді орындауда жасанды интеллект сенімді көмекші бола алады.

Дегенмен технологияны пайдалану кәсіби этика мен жауапкершілік қағидаларымен қатар жүруі тиіс. Жасанды интеллект маманды алмастырмайды, бірақ оның жұмысын жетілдіруге және жаңа деңгейге көтеруге мүмкіндік береді. Сондықтан қазіргі педагог-психолог цифрлық сауатты, инновациялық технологияларды меңгерген және үздіксіз дамуға ұмтылатын маман болуы қажет.

Әдебиеттер:

1. Сәтова А.М. Білім берудегі цифрлық технологиялар. – Алматы: Эверо, 2022;
2. Құдайбергенова К.С. Құзыреттілік тәсілінің теориялық негіздері. – Алматы, 2019;
3. Жұмабаева Б. Білім беру жүйесіндегі инновациялық технологиялар. – Алматы, 2021;
4. Жасанды интеллект және цифрлық білім беру: ғылыми мақалалар жинағы. – Астана, 2024;
5. Педагог-психологтың кәсіби стандарты. – Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі, 2024.

Білім беру ұйымдарында кәмелетке толмағандардың девиантты тәртібін анықтау және алдын алу

Ұ. БЕРКІМБАЕВА

Жалпы, баланың қиын тәрбиеленуі, қоғамда қалыптасқан нормалар мен ережелерді сақтамауын ғылымда девиация (латынның *deviatio* – тыңдамау, ауытқу деген мағынаны береді) деп атайды. Соған орай көптеген әдебиеттерде «қиын бала» түсінігінің орнына «девиантты» термині өте жиі кездеседі. Жалпы, «қиын мінез-құлық», «девиантты мінез-құлық», «ауытқыған мінез-құлық» түсініктері синонимдер болып табылады да, қай терминді алсақ та, қиын бала мәселесі туралы ұғым екенін білеміз.

Кең мағынасында девиантты мінез-құлық кез келген әлеуметтік ережелерден (мысалы, оның ішінде жағымды: батырлық, аса еңбекқорлық, альтруизм, өзін құрбан ету, аса үлкен рөл ойнау, жетістіктермен қатар, жағымсыз: қылмыс, қоғамдық тәртіпті бұзу, адамгершілік ережелерін, дәстүрді, әдет-ғұрыптарды аттап өту, өзіне-өзі қол жұмсау және т.б.) ауытқушылықты білдіреді.

Ал, тар мағынасында қалыптасқан құқықтық және өнегелік ережелерді тек белінен басып, аттап өту деп түсініледі. Мұндай девиантты мінез-құлық әлеуметтік өмірді ыдыратып, әлеуметтік аномияға әкеп соқтырады. Ол конформизмге қарама-қарсы. Девиантты мінез-құлық әлеуметтік себептері қоғамның мәдени құндылықтары мен оларға қол жеткізудің әлеуметтік қолдау тапқан құралдарының арасындағы алшақтықта (Р. Мертон), әлеуметтік құндылықтардың, ережелердің, қатынастардың әлсіздігі мен қарама-қайшылықтығында (Э. Дюркгейм). Девиантты мінез-құлыққа жауап ретінде қоғам немесе әлеуметтік топ арнайы әлеуметтік санкциялар қолданып, өз мүшелерін ондай қылықтары үшін жазалайды.

Девианттық мінез-құлық әлеуметтенудегі девиантты мінез-құлық тұжырымдамасын қалыптастырған француз әлеуметтанушысы Эмиль Дюркгейм. Ол әлеуметтік девиацияны түсіндіру үшін аномия тұжырымдамасын ұсынды. «Аномия» термині француз тілінен аударғанда ұжымның, заңның болмауы. Ал, Роберт Мертон мінез-құлық ауытқушылығының себебін қоғамның мәдени мақсаттары мен оған жетудің әлеуметтік мақұлданған жолдарының арасындағы үйлеспеушілік деп түсіндіреді. Девиантты мінез-құлықтың сыртқы физикалық жағдайларына климаттық, геофизикалық, экологиялық факторларды енгіземіз. Мысалы, шу, геомагниттік, өзгеріс, таршылық, т.б. жағдайлар үрей туғызып агрессивті және басқа да қажетсіз мінез-құлықтың көрінуінің бір себебі болады. Сонымен бірге әлеуметтік орта әсерлері де өз ықпалын тигізеді:

- қоғамдық үрдістер (әлеуметтік-экономикалық жағдай, мемлекеттік саясат, салт-дәстүр, бұқаралық ақпарат құралдары, т.б.);
- тұлға бар әлеуметтік топ мінездемесі (этикалық құрылым, әлеуметтік мәртебе, референтті топ);
- микроәлеуметтік орта (отбасының өмір стилі және деңгейлері, отбасындағы өзара қарым-қатынас типі, отбасындағы тәрбие стилі, достар, басқа да маңызды адамдар).

Девиация бірнеше типтен тұрады: девиантты, делинквентті және криминалды мінез-құлық.

Девиантты мінез-құлық – әлеуметтік нормалар мен ережелерге сәйкес келмейтін мінез-құлықты айтады. Ол ауытқыған мінез-құлықтың бір түрі. Кейбір әдебиеттерде бұл типті «антидисциплиналық» деп те атайды.

Девиантты мінез-құлықтың көрсеткіштеріне: агрессия, демонстрация, оқудан, еңбектен бет бұру, үйден кету, алкоголизм, нашақорлық, қоғамға жат қылықтар, жыныстық жат мінез-құлық, өзіне-өзі қол салу, т.б. жатады.

Делинквентті мінез-құлық. Ол заң бұзушылықпен ерекшелінеді. Оның мынадай типтері бар:

Агрессивті-зорлаушылық мінез-құлық. Бұл жеке тұлғаға көрсетілетін дөрекілік, төбелес, күйдіріп-жандыру сияқты жағымсыз іс-әрекеттерде көрініс береді.

Ашкөздік мінез-құлық (корыстное поведение): майда ұрлықтар, қорқытып-үркіту, автокөлік ұрлау, т.б. жалпы материалдық пайдакүнемдікке байланысты жат мінез-құлық.

Наша сату және тарату. Заңға қарсы мінез-құлық заң бұзушылық болып табылады. Балалар сот үкімі арқылы жасаған қылмысының ауырлығына байланысты жазаланады.

Девиацияның негативті формалары әлеуметтік патология болып табылады: алкоголизм, токсикомания, нашақорлық, жезөкшелік, суицид, заң бұзушылық және қылмыскерлік. Олар жалпы қоғамға, айналадағы адамдарға және ең бірінші өздеріне үлкен зиян келтіреді.

Девиацияны зерттеуші көптеген ғалымдар девиантты мінез-құлықтың пайда болу факторларын түрліше түсіндіреді. Біріншілері оларды екі үлкен топқа ішкі және сыртқы факторлар деп бөлсе, екіншілері оларды бөлмей:

- жанұяда берекенің болмауы;
- ата-ананың «ерекше» қамқорлығы;
- тәрбие берудегі кемшіліктер;
- өмірде кездесетін қиыншылықтар мен күйзелістерді жеңе алмау;
- өмірлік дағдының болмауы, айналысындағы адамдармен, құрбыларымен жарасымды қатынасқа түсе алмауы;
- сырттан келген қысымға төтеп бере алмау, өз бетінше шешім қабылдай алмау, сынаушылық ойды дамыта алмау;
- психоактивті заттарды жиі пайдалануы;
- агрессиялық жарнаманың ықпалды болуы;
- мектептерде психологиялық көмек көрсету қызметінің нашар дамуы;
- балалар мен жасөспірімдердің бос уақытының проблемалары;
- смартфонды тым жиі пайдалану және оның кері әсерлері.

Үшіншілері оларды негізгі бес факторға бөліп қарастырады. Оларды жекеше қарастыратын болсақ:

1. Биологиялық факторлар – баланың әлеуметтік бейімделуіне кедергі жасайтын физиологиялық және анатомиялық жағымсыз ерекшеліктер. Оларға мыналар жатады:

- ұрпақтан-ұрпаққа берілетін немесе ананың жүкті болғанда дұрыс тамақтанбауы, арақ-шарап, нашақорлы заттарды пайдалануы, темекі тартуы, ананың физикалық, психикалық, т.б. сырқаттары себеп болатын генетикалық факторлар: ақыл-ой дамуының бұзылуы, есту, көру кемшіліктері, жүйке жүйесінің зақымдауынан пайда болған денедегі кемшіліктер.

- психофизиологиялық факторлар: психофизиологиялық күш, дау-жанжал, келіспеушілік жағдайлар, адам организмдеріне кері әсер ете-

тін, қоршаған ортаның химиялық құрамы, соматикалық, аллергиялық, токсикалық ауруларға душар ететін энергетикалық технологияның жаңа түрлері;

- физиологиялық факторлар: сөйлеу дефекттері, адам бойындағы соматикалық кемшіліктер.

Бұлардың бәрі адамның қоршаған ортаға, жеке адамдарға деген жағымсыз қарым-қатынасын тудырады, ал балалар болса, өзіндік сезім мен танымдық деңгейіне байланысты, құрбы-құрдастары арасында, ұжымда еркін сезіне алмайды, қатынасы бұзылады;

2. Психологиялық факторлар. Бұған баладағы психопатологиялар мен мінездегі кейбір қасиеттердің басым болуы, т.б. жатады. Бұл ауытқушылықтар жүйелік-психикалық ауруларда, психопатияда, нев-растенияда т.б. көрінеді. Акцентуациялық сипаттағы мінезді балалар өте ашушаң, дөрекі болады. Оларға міндетті түрде әлеуметтік-медициналық реабилитация, сонымен қоса, арнайы ұйымдастырылған тәрбиелік жұмыстар жүргізу керек. Баланың әрбір даму сатысында, олардың психикалық қасиеттері, тұлғалық және мінездегі ерекшеліктері қалыптасып, дамып отырады. Бала даму барысында әлеуметтік ортаға бейімделуі немесе керісінше бейімделмей, жатсынып кетуі мүмкін. Егер, балаға ата-ананың жылуы, махаббаты, ықыласы жетіспесе, онда, ол ата-анасынан шеттеніп кетеді. Шеттену – невротикалық реакциялар, қоршаған ортамен қатынастың бұзылуы, сезімдік (эмоционалық) тепе-теңсіздік және суықтық, ашуланшақтық, психикалық аурулар және психологиялық патологиялар сияқты жағымсыз мінез-құлықтың пайда болуына жол ашады. Егер, балада адамгершілік құндылықтар қалыптаспаса, онда, ол пайдакүнемдік, қанағатсыздық, зорлаушылық, дөрекілік т.б. сияқты жағымсыз қасиеттерге бейім тұрады;

3. Әлеуметтік-педагогикалық факторлар. Олар мектептік, отбасылық, қоғамдық тәрбиедегі кемшіліктердің нәтижесінде, баланың оқудағы үлгермеушілігіне байланысты. Мұндай балалар көбінесе мектепке дайындығы жоқ, үйге берілген оқу тапсырмаларына және бағаларға парықсыз қарайтындар. Бұның бәрі баланың оқудағы бейімсіздігін көрсетеді. Оқушының оқудағы бейімсіздігінің (дезадаптация) қалыптасуы мынадай сатылардан өтеді:

- оқудағы декомпенсация – баланың жалпы мектепке деген қызығушылығы жоғары, бірақ бір немесе бірнеше пәнді оқуда қиыншылықтарға тап болуынан;

- мектептік бейімсіздік (дезадаптация) – бала сабаққа үлгермеуімен қатар, оның мінез-құлқы өзгеріп, мұғалімдермен, сыныптастарымен қарым-қатынасы бұзылып, сабақтан қалуы көбейеді немесе мектептен біртіндеп қол үзе бастайды;

- әлеуметтік бейімсіздік – баланың оқуға, мектепке, ұжымға деген

қызығушылығы жойылады, асоциалдық топтармен араласып, алкогольге, нашақорлыққа қызыға бастайды;

- криминалдылық – кейбір отбасындағы әлеуметтік жағдайдың өте төмен болуы, балаларды да өз ортасындағы әлеуметтік теңсіздікке әкеледі, ал мектеп оқушысы, жасы жетпегендіктен жұмыс істей алмайды, содан барып олар қылмысты іс-әрекеттермен айналыса бастайды.

Баланың психоәлеуметтік дамуындағы ауытқушылықтардың негізгі факторы – ата-ана. Баланың бойындағы асоциалды мінез-құлықты қалыптастыратын отбасы қатынасының бірнеше жағымсыз стилдері бар:

1) дисгармонды стиль – бір жағынан ата-ана баланың барлық тілектерін орындайды, үлкен қамқорлық жасайды, екінші жағынан конфликті жағдайларға баланы итермелейді;

2) тұрақсыз, конфликті стиль – толық емес отбасындағы, ажырасу кезіндегі, ата-ана мен балалар бөлек тұрған жағдайдағы тәлім-тәрбиелік кемшіліктерден туындайды;

3) асоциалды стиль – ата-ананың арақ ішуі, нашақор заттарды пайдалануы, криминалды іс-әрекет, аморальді өмір сүру жағдайы, отбасылық қаттыгездік, зорлаушылық жатады.

Балаға көрсетілген қатыгездік қатынасқа жататындар: қинаушылық, физикалық, эмоционалды, жыныстық зорлық-зомбылық. Қатыгездік үйде, далада, мектепте, балалар үйлерінде, ауруханада көрсетілуі мүмкін. Мұндай іс-әрекетке душар болған балалар қалыпты түрде даму көрмей, қоршаған ортаға бейімделе алмай қалады. Соның әсерінен, бала өзін жаман, керексізін деп сезінеді. Баланың қаттыгездікке жауап беру түрі баланың жасына, тұлғалық ерекшелігіне, әлеуметтік тәжірибесіне байланысты. Психикалық реакциялардан басқа (қорқыныш, үрей, ұйқының бұзылуы, тәбеттің болмауы, т.б.) балалардың мінез-құлқы да өзгереді: агрессия жоғарылайды, төбелескіш, өзіне сенімсіз, ұялшақ, өзіне деген бағасы өте төмен болады. Зерттеулерге қарағанда, зорлық-зомбылықты көп көрген балалар өскенде зорлаушы рөлінде болуды қалайды;

4. Әлеуметтік-экономикалық факторлар. Әлеуметтің теңсіздігі, қоғамның кедей және бай болып бөлінуі, жұрттың кедейленуі, жұмыссыздық, инфляция, әлеуметтік кернеу, т.б.;

5. Моральді-этикалық факторлар. Қазіргі қоғамның адамгершілік қасиеттерінің деңгейі төмен болуы, рухани құндылықтардың бұзылуы. Девиантты мінез-құлықты балаларды түзету күрделі әрі қиын әрі ұзақ процесс. Оны іске асыруда көп шыдамдылық пен белсенділік қажет. Қазіргі, осы саладағы әлеуметтік, педагогикалық талаптар мен жүзеге асырылып жатқан тәжірибелер негізінде, бұл саладағы тәрбие міндеттерін жүзеге асыруда мынадай шарттарды орындау қажеттігі туады:

- балаға ілтипатпен, ізгі тілектестікпен қарау;
- оның жағымды қасиеттеріне сүйену;

- оның адамгершілік күшіне, потенциалды мүмкіндіктеріне сену;
- оқушыларды салауатты өмір салтын қалыптастыру үшін жасалған жалпы білім беретін бағдарламаларды тиімді пайдалану;
- салауатты өмір салтын қалыптастыруға, қауіпсіз тіршілік етуге бағытталған тәрбиелік бағдарламаларды ұштастыра пайдалану;
- девиантты мінезге ие балалардың білім алуы мен бос уақытын пайдалы іс-әрекеттермен өткізу жолдарын қарастыратын жаңа кешенді бағдарламалар құру.

Қорыта айтқанды, девиантты мінез-құлықты балалармен тәрбиелік жұмыстарын жүргізуде римдік философ Сенеканың: «Әрбір адам өмірінің тек кейбір жақтарын ойлап талдайды, бірақ ешкім жалпы өмір туралы ойланбайды», - деген ой-пікіріне сүйене отырып, девиацияға коррекция жасаушы әрбір маман ұстаз, баланың тек кейбір мінездік кемшіліктерін түзетіп қана қоймай, оларды, қоғамдық өмірдің талаптарымен ұштасқан дұрыс қарым-қатынас жолына қайтып әкеліп, ары қарай қалыптаса дамуына, әлеуметтенуіне көмектесуі қажет. Бұл педагогикалық іс-әрекеттер мазмұны, қоғам өмірінде бекіген адамгершілік қадір-қасиеттер мәнімен, талаптарымен тікелей байланыстыра, адамдар арасындағы қарым-қатынастар (достық, жолдастық, туыстық, сүйіспеншілік, махаббат, т.б.) нормаларымен ұштастырыла жүзеге асырылғанда, балалар бойында девиантты мінез-құлықтың өріс алмауына және оларды мектеп қабырғасынан бастап әлеуметтендіруге мүмкіндік жасалады.

Ұлттық ойындар – халық педагогикасының құрамдас бөлігі

Т. ҚАСЕНОВ

Аңдатпа

Мақалада жастарды ұлттық салт-дәстүр негізінде тәрбиелеудегі ұлттық ойындар қарастырылады.

Аннотация

В этой статье рассматриваются национальные игры как составная часть народной педагогики по воспитанию молодежи на основе национальных традиции.

Abstract

This article deals with national games as the component part of national pedagogics in upbringing the youth on the basis of national tradition.

Қай заманда болмасын адамзат алдында тұратын міндеттердің ең негізгісі – өз ісін, өмірін жалғастыратын салауатты, саналы, білімді ұрпақ тәрбиелеу. Ұрпақ тәрбиесі – келешек қоғамның қамын ойлау болып табылады. Жастарды жан-жақты қабілетті азамат етіп өсіруде ұлттық ойындардың, халықтық салт-дәстүрлердің тәлім-тәрбиелік, білімдік-танымдық рөлі орасан зор. Ата-бабаларымыз ізеттілік, қайырымдылық, кішіпейілділік, әдептілік, елін, жерін, отанын сүюшілік секілді ең асыл қасиеттерді жас ұрпаққа күнделікті тұрмыста үйретіп, олардың бойына сіңіріп келді. Салт-дәстүрлер адамның дүниетану көзқарасын қалыптастыратын, тәрбие беретін мектеп болып саналады.

Қазақ халқы жас ұрпақты Отанын, елін, жерін, ұлтын сүюді және оны қорғауды санасына ерте сіңіріп өсірген. Оларды ерлікке, ептілікке баулудың түрлерін үйрете білген. Әсіресе, өткен ғасырлардағы жаугершілік, шапқыншылық замандарда туған елін қорғау жолындағы ерлік дәстүрлерді қалыптастырып, оны дәстүрге айналдырған. Сол дәстүрлердің негізінде халқымыздың арасынан Қабанбай, Бөгенбай, Наурызбай, Кенесары, Ахмет, Міржақып, Бауыржан сынды қаһармандар мен халық қамын ойлаған ғұламалар өсіп шықты. Бұған ұлттық салт-дәстүрлердің игі әсері тигені сөзсіз. Олай болса қазақ халқының мыңдаған жылдар бойы қалыптастырған әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлері үлгі мен өнегенің, тәрбие мен тәлімнің басы деп түсінуіміз керек. «Ұлт дәстүрі – заңнан биік» деген әйгілі қазақ заңгері Нағашыбай Шайкенов халықтың ұлағатты дәстүрлері жас мемлекетіміздің әр саласына игі қызмет ете алады.

Салт-дәстүрлермен қатар, қазақ халқының ғасырлар бойы бірге жасасып келген, халықтың өмірінде болып жатқан неше түрлі оқиғаларды қамтитын әдет-ғұрып ойындары да бар [1].

Ұлттық ойындардың тәрбиелік маңызы зор. Бізге жеткен ұлттық ойындар ерте кезден Қазақстанның жерінде сонау қауымдық құрылыстың басталған кезінен, тіпті адамзат баласының жаратылған күнінен басталатынын тарих ғылымдары дәлелдеп отыр.

Тарихтан мәлім, қазіргі Қазақстан жерлерін және тұтас Орта Азияны мекендеген халықтардың негізгі кәсібі мал өсіру және аң аулау болған. Ертеден келе жатқан «Манас», «Көрғұлы», «Қобыланды», т.б. батырлық дастандарда тек аң аулау өнері ғана емес, туған жерге деген сүйіспеншілік жырланады. Сонымен бірге, аң аулауға дайындық көріністерінен адамдардың шынығуы, бой қуатын жетілдіруі байқалады. Ұжым болып аңға аттанғанда, олардың ішінде өрімдей жастар да болған. Олар ересектердің тәжірибесін көріп, аңшылық өнерге машықтанған. Мұның мәнісі жеке адамның, рудың немесе қауымдастықтың тіршілік үшін күресінде сол жердің табиғи қатаң жағдайының өзінде қорек табуға әркімнің де үлес қосуға тиісті болуында деп түсінеміз.

Алғашқы қауымдық құрылыс кезінде өмір сүрген адамдардың күн көруі үшін әр түрлі қажеттіліктер қажет болды. Өзін-өзі қорғау, табиғат апатымен күресу, неше түрлі жыртқыш аңдарға жем болмау сияқты, тағы басқа да жағдайлардың негізінде жүйеленген дене шынықтыру одан әрі дамып, қалыптасу жолында түрлі-түрлі ойындар мен жаттығуларды тудырды.

Сол ұлттық ойындардың ішіндегі кейбіреулері, мысалы құмалақ ойындары, бестас, асық, садақ ату, карагие және тағы басқалары шамамен бес мың жылдар бұрын ойналғандығы жайында ағылшын ғалымы Э. Маккей «...бұл ойындардың барлығы дерлік Азия елдерінде тайпалық одақтардың арасында тарағанға ұқсайды», - дейді. Бұл пікірді Венецияның саяхатшысы Марко Поло да қостайды. Қазақстан территориясындағы тайпалардың пайда болған кезінен туған «Қызбөрі» ойынын Жетісу бойында болған сапары кезінде көргендігін айтады.

Сол кездегі көшпелі тайпалардың шұғылданған аңшылық кәсіптеріне байланысты садақ дүниеге келген. Ол күні бүгінге дейін өзінің халық өнері үшін құндылығын жойған жоқ. Келе-келе халықтың күнделікті тұрмысындағы кәсібі болмай, демалыс уақытын өткізетін ойын-сауығына айналды. Осының негізінде келіп спорттық және тәрбиелік маңызын жоймаған «бүркіт салу», «жамбы ату», «ит жүгіртіп-құс салу» сияқты халық ойындары қалыптасты. Бұл ойын-сауықтар тек көңіл көтеру, той-думан үшін ғана емес, ұрпақ тәрбиесін өркендетіп, дамытатын, үлгі-өнеге көрсететін, халықтың рухани мүмкіншілігінің байқауы тәріздес өнер сайысына ұласып, жаңаның сыналып, ел талқысына түсер ортасы, көпшілікке жетер сахнасы іспетті де болған. Мұндай ойын-тойларға жастар көптеп қатынасып, өзінің бағын сынар, өнер көрсетер аренасына айналдырған. Әсіресе, өздерінен ересек аға буыннан, халық алдында сыналған атақты ардагерлерден үйреніп, тәлім алған.

Қазақтың ұлттық ойындары: көкпар, сайыс, күрес, теңге алу, қыз қуу, алтын қабақ ату, жамбы ату, т.б. спорттық сипатпен бірге үлкен маңызға ие болады. Бұл ойындардың бәрі де атпен ойналатын ойын болғандықтан, оларға күн ілгері орасан зор әзірлік, мұқият дайындық керек болады. Сол дайындықтың басықасында болған жас баладан бастап, бозбалалар мен жігіт ағалары, атбегілері мен ауыл ақсақалдары болып түгел қатынасатын. Жоғарыда аталған ойын түрлері мен бәйгенің алуан түрлеріне қосатын аттар, оған мінгізілетін балалар, балуандар, көкпаршылар, қыз қууға қатынасатын қыз бен жігіттер, ауыл ақсақалдарының алқасында талқыланып, солардың ұйғаруы бойынша қатынасуға мүмкіншілік алатын болған. Бұл бір жағынан, халықтық тәлім-тәрбиенің маңызын арттырса, екінші жағынан, үлкендерге деген ілтипат пен сенімді, басқаның пікірімен санаса білуді үйретеді, үшіншіден, жеңіске деген құлшынысты туғызып, баланың ақыл-ойын, қиялын ұштайды, көпшіліктің үмітін ақтауға деген жауапкершілігін шыңдай тү-

седі. Осы жағынан келгенде, ұлттық ойындар халық педагогикасының ажырамас бір бөлігі ретіндегі өзінің маңызды қызметін осы күнге дейін жүйелі атқаруда. Егеменді елге айналған жалпы халықтық және әлемдік маңызы бар Абай мен М. Әуезовке арналған тойлар да қазақтың ескі дәстүрі бойынша балалардың ұлт ойындарына белсенді қатынасуы ескі дәстүрді қайта жаңғыртып, жастарға деген сенімділік пен талапты арттыра түсті.

Ұлы Абай айтқандай: «Адам ата-анадан туғанда есті болмайды: естіп, көріп, ұстап, татып ескерсе, дүниедегі жақсы-жаманды таниды-дағы, сондайдан білгені, көргені көп болған адам, білімді болады» [2]. Шынында да адам естіп, көріп, ұстап, татып байқамаса, дүние сырларын, оның құбылыстары мен болмыстық формаларының, ішіне үңіліп көруге, ұғуға мүмкіншілігі болмас еді. Осының бәрін жас бала әбден толысып, ержеткенге дейін күнбе-күнгі өмірден, бір-бірімен қатынас арқылы танып біледі. Әсіресе, өзін қоршаған өмір сүру ортасы мен құбылыстарының мән-мағынасын ең алдымен ой үстінде ажыратады. Өмір сабақтарын: ненің жақсы-жаман екенін, нені істеуге болатынын-болмайтынын, өзара қарым-қатынас арқылы айыра білсе де, адам бойындағы мінез деген қайшылығы мол, сыры терең құпия құбылысқа кезігеді. Кейде түсініп, бірігіп әрекет жасайды, бірде қуанып, қайтып опық жейді. Қуанышы да, азабы да мол өнер жолын бастайды. Бірде жеңіп, бірде жеңіліп, өмір сүрудің әдіс-тәсілін үйреніп, тәжірибе жинақтайды. Осының көбін бала өмір тәжірибелері арқылы алады десек, соның көбі ойын арқылы бойға дарып, өзін қоршаған ортаның әдет-ғұрыптары мен салт-санасынан, дәстүрінен қабылданады.

Осының бәрін жас адам алдымен ұлт ойыны арқылы қабылдап, бойына сіңіреді. Яғни, ойын арқылы өмірге көз жіберіп, көрген-білгенін ой елегінен өткізеді. Сол арқылы өз ұлтының психологиялық негізін қабылдайды. Өз ұлтының рухани байлығын қабылдаған адам өзгенің өнері мен рухани байлығына үңілмей, білгісі келмей, үйренбей тұра алмайды. Өйткені ұлттық ойындар адам баласын сүйетін, басқаның ой-арманын, тілегін аяқасты етпейтін, нағыз интернационалист азамат етіп тәрбиелеудің құралы.

Қазақтың кәсібінен қалған ойындарының бірі ат үстінде ойналатын «жамбы ату» ойыны. Жерге жамбы тігіп, оны ататын, көңіл көтеріп, бүкіл жұрт қызықтайтын ойын. Бұл ойын халықтың ұлт ерекшелігін нақты көрсеткен. Қазақтар жамбыны ат үстінде тұрып немесе шауып келе жатып қана ататын болған. «Жамбы ату» ойыны дәлдікке, қырағылыққа, мергендікке тәрбиелеген.

Өзіндік тарихы бар ойындардың бірі – «күміс алу». Нағыз шабандоз, ат құлағында ойнайтын жігіттер ғана бұл ойынға қатыса алған. Жолда ораулы жатқан күмісті қатты ағынмен келе жатқан аттың үстінен еңкейіп іліп алу керек. Бұл ойынның түрі жастарға ержүректік пен шап-

шаңдықты, ат үстінде шаба білуді, ептілікті, спорттың түр-түрін жақсы білуді үйреткен.

Қазақ ойындарының ішіндегі аса бір қызығы – «қыз қуу». Бұл ойын – ұлттық спорттың дене шынықтыру ойыны ретінде дамыған. Сақ тайпаларының өмір сүрген кезі көбінесе жаугершілікпен өткен. Сол кездерде мерген қыздар соғысқа қатысып, бос уақыттарында бірін-бірі қуалап ойнаудың негізінде халық арасында «қыз қуу» ойыны пайда болған. Қызды қуып жетпеген жігіт көпшіліктің алдында күлкі болған. «Қыз қуу» ойыны өз намысыңды жібермеуге, елдің алдында әлсіздік көрсетпеуге, айлалы, жүйрік, ширақ бола білуге бағыт көрсеткен.

«Көкпар тарту» немесе «Көк бөрі тарту» ойынында күштілердің күштісі, жүйріктердің жүйрігі ғана жеңімпаз бола алған. Біздің заманымызға дейін сақталып келген ата-бабамыздың мұрасы, спорттық ойындардың негізі болған – ат ойындары. Ат ойындарынсыз ешбір мереке өтпеген. Ертеде 10-нан 15-ке дейін ат ойындарының түрі өткізіліп тұрған. Спорттық ат ойындарының қайсысы болмасын жігіттердің күштілігін, қайраттылығын, ат үстіндегі шеберлігін байқатып отырған. Көшпелі халық өзінің жаугершілік қасиетін ат үстінде жүріп көрсеткен, батырлардың батырлығын мәлім ететін оның астындағы аты болған [3].

Еліміз егемендігін алып, өз тізгіні өзіне тиген аз жылдардың ішінде ғасырлар бойы жағылған күйені мүлде тазартып ала алмасақ та, көптеген істер атқарылды. Сол «сауатсыз, надан» деп айдар тағылып келген халықтың байырғы руларынан шыққан әлемге екінші ұстаз ретінде танылған Әл-Фараби, бүгінде әлем халықтары мойындап, ЮНЕСКО арқылы туған күндерін атап өткен А. Құнанбайұлының – 150, М. Әуезов пен Қ. Сәтбаевтың 100 жылдық мерейтойы, Түркістан қаласының 1500 жылдығы, т.б. халқымыздың әлем халықтарының алдында өзіндік орны бар халық екенін дәлелдей түседі. Осының бәрі кезінде бүкіл жалпақ әлемге жайылған мектебі жоқ елде өмірге келіп, танылып отырғанын еске алсақ, ойын тек көңіл көтеру үшін ермек ретінде емес, өнер, білім, ой-қиялын дамытып, адамның дене қабілетін шыңдап жетілдіре түсетін өмір сабақтары екенін ескермей кетуге болмайды. Қазақтың ұлттық ойындары араласпайтын бірде-бір өмір саласы жоқ. Ұлттық ойындар адамның денесін шыңдап, күш-қуатын молайтып қана қоймай, оны шапшаңдыққа, мергендікке, қиындыққа кезіккен кезде жылдам шешім қабылдап, жол тауып шығуға, ақыл-ойының толысып жетілуіне әсер етіп, өлшеусіз пайдасын тигізеді.

Әдебиеттер:

1. Меңлібаев Қ. Ұлт дәстүрі – қазына. – Алматы, «Ғылым». 1998;
2. Құнанбаев А. Шығармалар 2 т. – Алматы.: «Жазушы».1968;
3. Сағындықов Е. Қазақтың ұлттық ойындары. – Алматы.: «Рауан»1991.

Қазақ ұлттық құндылықтары арқылы студенттерді рухани дамыту

Н. ЕСЕНҒАЗЫ

Қазақ ұлттық құндылықтары дегеніміз – аталарымыздың өсиетін ұмытпау, аналарымыздың қасиетін дамыту арқылы, ұлтымыздың барлық ұлттық тыйым, ырым, әдет, ғұрып, салт, дәстүрлерін, мемлекет тілі – қазақ тілімізді, әдебиетімізді, тарихымызды, мәдениетімізді, өнерімізді, спортымызды, т.б. бабалар өсиетін жаңғырту деген асыл ұғымға келіп саяды. Президенттіміздің рухани тәрбиеге, руханиятқа, білім мен ғылымға маңыз беруі – үлкен көрегендік пен ұлттың алға ілгерлеуін жылдам қарқынмен жылжытатын қозғаушы күш.

Қазақ ұлттық құндылықтары дегеніміз – Тәуелсіз еліміздің бақытты болашағы мен алаңсыз келешегі үшін жасалып жатқан жауапты жұмыс деп түсіну керек. Өйткені, рухани байлықтың кемел болғаны бұл отбасы мен жеке азаматтарымыз үшін де, қоғам және Қазақ елі үшін де өте маңызды үдеріс.

Болашаққа бағдар ретінде Бопай ханым жоғары медициналық колледжінің әрбір оқытушылар құрамы және осы оқу орнында білім алып жатқан студенттер қазақ ұлттық құндылықтарын өздерінің алға қойған өмірлік мақсаттарына енгізе отырып, еліміздің рухани тұрғыдан дамып, интеллектуалдық дәрежесінің жоғарылауына үлесін қосады деген сенімдеміз. Тәуелсіз еліміздің болашағы – жастарымыздың интеллектуалды көрсеткіштері олардың тек білім деңгейімен ғана емес, сонымен бірге олардың ұлттық тәрбиесімен, рухани біліміне де тікелей байланысты. Қазақ ұлттық құндылықтарының өзегін сақтай отырып, болашаққа қадам басуымыз қажет.

Бопай ханым жоғары медициналық колледжінің қолдауымен «Абзал жандар» отаншыл жастар клубының жоспары бойынша жыл сайын «Қазақ ұлттық құндылықтары» тақырыбы негізінде колледждің конференция залында ұлтжанды азаматтармен кездесу, дөңгелек үстел, конференция ұйымдастырылып тұрады!

Әр ұлттың өзіндік ерекшеліктері, ұлттық құндылықтары болатыны белгілі. Біздің тәрбиеміз атаның қасиетті сөздерінен, ананың ақ сүтінен бастау алады. Біздің халқымыздың тәрбие тәсілдері мен тәжірибелері өте көп. Ата-бабаларымыздың игі дәстүрлерін, ізгі қасиеттерін, инабаттылық, іскерлік дағдыларын, салт-дәстүрлерді бойларына сіңіру, рухани-адамгершілік қағидаларды ұстануға үйрету арқылы қазақ ұлттық құндылықтарының мәнін ашу қажет. Студенттердің өз халқына, ұлтына, туған жерге деген сүйіспеншіліктерін арттыру. Жастарды ұлағатты салт-дәстүрді дәріптеуге, құрметтеуге тәрбиелеу. Қазақ хал-

қының салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрпы туралы кең көлемді мағлұмат беру. Болашақ мамандарды білім алуға, біліктілігін арттыруға, дағдыларын дамытуға, рухани кемелденуге үйрету. Өз мамандықтарын сүйе білуге, мейірімділікпен, сүйіспеншілікпен және шынайылықпен жұмыс істеуге, жауапкершілікке, ізгілікке тәрбиелеу. Халқымыздың салт-дәстүрлерін, әдет-ғұрыптарын студенттер бойына сіңіру арқылы халық арасында үгіт-насихат жұмыстарын жүргізу. Қазақ ұлттық құндылықтарымызды: мемлекеттік тіліміз – қазақ тілін, дініміз Әбу Ханафи мәшәбына жататын мұсылман екенімізді, ертегілері, мақал-мәтелдері, лиро-эпостық және батырлар жырлары, әдет-ғұрпы, салт-дәстүрі, менталитеті, мәдениеті, өнері, тағамдары, ұлттық қолөнері, тұрмыстық бұйымдары, ұлттық ойындары, т.б. өзгелерге ұқсамайтын қасиеттерін бағалау, оны қастерлеу – әрқайсымыздың борышымыз екенін түсіндіру қажет.

Салт-дәстүр – тұрмыста дәстүрлер көрініс тауып, әдет-ғұрыппен белгіленген әрекеттер. Дәстүр – бір ұрпақтан екінші ұрпаққа өтетін, ата-бабаларымыздан ұрпақтарына қалған мұра. Әдет-ғұрып – қоғамдық жосық ережелерін дәстүрлі түрде белгілейтін қазақ халықы мақұлдаған тәртіп екені белгілі.

Адамның өмір жолы ерекше оқиғаларға толы. Олардың барлығы, мейлі ол баланың дүниеге келуі болсын, үйлену тойы, Наурыз мерекесі болсын әртүрлі атап өтіледі. Әрбір оқиға салт-дәстүрге сәйкес көрсетіледі. Салт-дәстүр адамды дүниеге әкелгеннен бастап, көз жұмғанға дейін жетелейді.

Қазақ халқында ежелден келе жатқан салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары: дәстүрлі қонақжайлылық, дәм ауыз тию, ерулік беру, ұнаған затын қалау, қымызмұрындық, жұртшылықтың көмек беруі, асар жасау, аман-саулық сұрасу, әдептілік пен сыпайылық белгісі ретінде үлкен кісінің есіміне әке(еке) сияқты жұрнақ сөз қосып айту. Келіндер ер азаматты ерекше құрметтеудің белгісі ретінде байының жақын туыстарының атын атамау, байынан үлкен ер адамдарға сәлем салу арқылы амандасу. Жасы үлкен адамның, ер баланың және екіқабат әйелдің алдын кесіп өтпеу. Сыйлықтар – базарлық ала келу. Тойдан сарқыт алау. Сүйінші сұрау, т.б. жайында адамға ой салатын керемет тақырыптарда кездесу, дөңгелек үстел, конференция өткізіп тұрған жөн.

Отбасы және неке саласындағы әдет-ғұрыптар мен салт-дәстүрлер: құда түсуге алдын ала келісу, ата-ананың құда түсуі, жігіт жағы қыздың қалыңмалын төлеу, беташар, қыздың жасауын беру, келін түсіру тойы, неке қию рәсімі жөнінде де жастарға түсіндірген дұрыс.

Шілдехана. Баланың шыр етіп дүниеге келуі тек ата-анасының ғана емес, бүкіл жақындарының қуанышы болып есептеледі. Міне, осы күндері оның алғашқы тойы жасалады. Тойға жиналғандар сәбиге ізгі тілектерін білдіріп, ән айтып, ойын ойнап, көңіл көтереді, бата береді.

Азан шақырып, Қамат айтып нәрестеге ат қою. Қазақтар осы бір салтанатты рәсімге ерекше мән береді. Балаға соған ұқсасын деген оймен атақты адамдардың атын қоюға, әдемі, мағыналы аттар беруге тырысады. Сәбиге көз тимей, мықты, әрі күшті болып өссін деген оймен ешбір елеусіз ат қоя салған жағдайлар да болған. Бұрын балаға ол туылған кезде болған оқиғаға байланысты ат қойған. Оң құлағына Азан, сол құлағына Қамат айту арқылы нәрестеге атасы, әкесі немесе атасының өтініші бойынша елге елеулі, халыққа қалаулы азаматтар ат қойған.

Бесікке салу. Үшінші немесе бесінші күні, яғни нәрестенің кіндігі түскеннен кейін нәрестені бесікке салу. Бесік – қасиетті, киелі, құтты мүлік, сәбидің алтын ұясы болып саналады. Жаңа туған баланы бесікке салу да халқымыз үшін елеулі дәстүрлердің бірі.

Қырқынан шығару. Қырқыншы күні «қырқынан шықты» салты өткізіледі. Ыдысқа қырық қасық су құйып, жиналғандар тілек айтып, баланы шомылдырады. Баланың тырнағы мен шашын бірінші рет алады. Қырқынан шығаруды ғалымдар дәлелдеп, мағынасы бар, дұрыс шара деп мақұлдаған.

Тұсаукесер. Бала енді тәй-тәй басқанда жасалады. Ол үшін арнайы ала жіп дайындалады. Одан басқа тоқ жүрсін деп тоқ ішек, көгеріп-көктесін деп шөптен жасалған тұсаулар да қолданылады. Сол жіппен баланың аяғын кәдімгідей тұсап, өткір пышақпен төменнен жоғары қарай, атасы, әкесі немесе ата-анасы ұнатқан адамға ырымдап кестіреді. Тұсауы кесілген баланың алдына 8 түрлі зат (қамшы, домбыра, кітап, қалам, т.б.) қояды, бала қай затты ұстаса, соған қарап өскенде кім болатынын болжайды, сосын қолынан ұстап тез жүгіртеді, шашу шашылады.

Сүндетке отырғызу. Ер бала туғаннан 40 күннен кейін, 1, 3, 5 және 7 жасқа толғанда оны сүндетке отырғызу рәсімі өткізіледі. Сүндет тойына қонақтар шақырылады, мүмкіндігіне қарай ат шаптырылып, спорт жарыстары өткізіледі.

Ашамайға мінгізу. Балаға 5-7 жасқа келгенде ат сыйлап, қолына салтанатты түрде қамшы береді. Сосын атты ерттеп, баланы отырғызады, оған жігіт болғанын түсіндіреді. Бұл баланың рухын көтеріп, жауапкершілікті сезінуге көмектеседі. Қыз балаға тұлым қою, шолпы тағу, құлақ тесу рәсімдері өткізіліп, қызша киіндіріледі. Осындай салтанатты сәтте атасы немересіне бата беріп, әжесі шашу шашады, сыйлықтар, тәтті тағамдар береді. Балаларға бәйге ұйымдастырып, көкпар тартқызған, ересектер шағын той жасайды.

Тоқым қағу. Тоқым қағу баланың туған үйден бірінші жолға шығуына арналған той. Өз бетінше атқа отыруды үйренген бала, туған үйінен алғаш рет алысқа шығады. Оның ата-анасы баласының бірінші рет жолға шығуын ғана емес, үйге аман-есен оралуын да атап өту үшін

мал сойып, той жасаған. Бұл тойға ақсақалдарды шақырып бата береді. Қонақтар домбыра тартып, өн шырқап, айтыс ұйымдастырып, түрлі ойындар ойнап, көңіл көтереді.

Тілашар. Бала білім алу үшін мектепке барады. Бұл күні баланы ерекше жақсы киіндіріп, мектепке қажетті құралдар ұсынады және шағын той жасайды. Бұл той «тілашар» деп аталады. Үлкендер жағы балаға бата беріп, тілектер айтады. Баланың жаңа заттарына байғазы береді. Тәрбиенің мұндай әдісі балаға оған үміт артылғанын, өзінің ержеткенін, ол үшін жаңа әлемнің есігі ашылғанын сезінуге мүмкіндік береді.

Бата беру. Қазақ халқында той тойлап, тамақ ішіліп болған соң, ас қайырып, бата беру әдет-ғұрпы кеңінен етек алды. Бата поэтикалық тілмен жалпы жұртқа қарап тұрып беріледі. Онда бата беруші адам өзгелерге ізгі жақсылық, табыс тілейді. Батаны жасы үлкен адам немесе жолы үлкен қонақ беруі тиіс. Бата беруші Алла тағаладан бақытты өмір, материалдық байлық, әрбір істе табысты болуын тілейді. Бата екі қолды ілгері қарай жоғары созып, екі алақанды екі иықтың түсіне, өзінің жүзіне қарата бұрып тұрып беріледі. Бата беру «әумин» деген сөзбен аяқталады.

Бата адамдарды лайықсыз, теріс қылықтардан сақтандырады, ол жастарды, ізгілікті әрі қайырымды істерге баулиды. Қандай да болсын бір іске кірісерде, дастарқаннан дәм татуға отырғанда немесе жол жүріп, алыс сапарға аттанарда ақсақалдардан бата алатын болған. Бата шаңырақ көтеріп, жеке үй-жай болғандарға да беріледі. Өздерінің балаларына атақты кісілерден, құрметті қонақтардан бата алып қалуға тырысқан.

Кездесуге келгендер мүмкіндіктеріне қарай Қазақ халқының салт-дәстүлері мен әдет-ғұрыптары жөнінде қалдырмай бәрін студенттерге түсіндіріп, талдап, нақтылап айтып береді. Студенттер де өз білетіндерін ортаға салып, сұрақтар қойып, кездесуді қыздыра түседі. Мен сенемін жастарға, Алаш атын аспанға шығарар олар бір таңда деп Алаш Орда ақыны Мағжан айтқандай студенттердің тәрбиесіне келген қонақтар да риза болады.

Студенттердің жауабын тыңдау.

Қазақтың тағы қандай салт-дәстүлерін білесіңдер?

1. Қазақтар шашты жерге тастамайды – бас ауырады деп ырымдайды;

2. Шашты далаға тастамайды, жерге көмеді. Себебі оны құс ұясына салса, иесі дертке шалдығады деп түсінеді;

3. Тырнақ өсірмейді – астына шайтан ұялайды дейді;

4. Ас бөлмесінде тырнақ алмайды. Тамаққа түссе – адам жазылмайтын ауруға

шалдығады деп түсінеді;

5. Нанды баспайды. Нанды басқанды құдай атады, қарғысқа ұшырайды деп ұғады;

6. Қыз балаға шашы өссін деп желке жегізеді;

7. Бесіктің бас жағына пышақ, қайрақ, қамшы немесе үкінің тұяғын қояды. Мұндайда шайтан, жылан, жәндік, тышқан келмейді деп жорыған;

8. Сәби тоңқайып екі аяғының арасынан қараса, «жол ашып тр» дейді, күткен жолаушы келеді немесе қонақ келеді деп ырымдайды;

9. Жазғытұры далада ұйықтамайды. Бұл кезде далада ұйықтап қалған кісі бет-аузы қисаяды, жынданып ауырады деп ырымдайды;

10. Атты кісі бейіт тұсынан шауып өтпейді, әруақ атады, сайтан жабысады деп қорқады.

Студенттерге тапсырма:

Сұрақ: Қандай тыйым сөздерді білесің?

Жауап: Малды теппе, ақты төкпе. Отты шашпа, күлді баспа. Екі қолыңды төбеңе қойма. Есікті керме. Тұзды шашпа, баспа. Нанды бір қолмен үзбе.

Сұрақ: Жеті ата дегеніміз кімдер? Жеті атаңды ата.

Жауап: Әке, бала, немере, шөбере, шөпшек, немене, туажат.

Сұрақ: Киіз үйдің сүйегін және киіз үйдің жиһаздарын ата.

Жауап: Киіз үйдің сүйегі: шаңырақ, уық, кереге, сықырлауық.

Киіз үйдің жиһаздары: абажа, абдыра, ағаш төсек, асадал, жүкаяқ, кебеже, сандық, адалбақан.

Сұрақ: Ұлттық ойындарды ата.

Жауап: Ақсерек пен көксерек, соқыртеке, тоғызқұмалақ, асық ойыны, алтыбақан, қыз қуу, көкпар, теңге алу, күрес, санамақ, бөріктастамақ, шалма, жаяу жарыс, тобық, арқан тарту.

Сұрақ: Ұлттық киімдерді ата.

Бешпент, қамзол, күпі, шапан, ішік, бөрік, тақия, сәукеле, кебіс, мәсі.

Сұрақ: Жыл аттарын ата.

Жауап: Тышқан, сиыр, барыс, қоян, ұлу, жылан, жылқы, қой, мешін, тауық, ит, доңыз.

Сұрақ: Сүттен, еттен және ұннан жасалатын тағамдарды ата.

Жауап: Сүттен жасалатын тағамдар: айран, қымыз, шұбат, қуат, құрт, ірімшік, май, қаймақ, сүзбе, кілегей, балқаймақ.

Еттен жасалатын тағамдар: ет, қазы-қарта, жал-жая, қуырдақ, шұжық, мипалау, нарын, қарынбөрте.

Ұннан жасалатын тағамдар: бауырсақ, шелпек, нан, жайма, пәтір, қаттама, бөкпен, быламық.

Сұрақ: қой сойғанда неше жілік неше адамға деп есептейді?

Жауап: қойда он екі жілік бар, бір жілік ет 5-7 адамға деп есептейді.

Қазақ ұлттық құндылықтары тақырыбы негізінде «Абзал жандар» отаншыл жастар клубының мүшелері өз өнерлерін ортаға салады: бір

студент өздері дайындап келген сұрақтарды мәжіліс залына жиналғандарға қойып қызу талқыға салып, залды жаңғыртып жібереді! Екінші студент бастаған студенттер өздері тағайындаған ұлттық тағамдарын қонаққа келгендерге ұсынып жұртты таң қалдырады! Үшінші студент ұйымдастыруымен студенттер шолпы тағып, ұлттық киімдер киіп келуі кездесудің бір шырайын шығарады.

Қазақстан Республикасының танымал ақын, жырау термесі және колледждің студенттерінің күй тартуы мен өлең айтуы кездесудің сәнін келтіреді.

«Қазақтың салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпы – сарқылмайтын кен» деген сөздің мағынасына көз жеткізгендей көңіл-күйде дөңгелек үстел, кездесу, конференцияға жиналғандарға ой салатындай болуы керек.

Шараның соңында салт-дәстүріміз бойынша қонақтардан бата сұрау керек. Жиналғандар түргеліп тұрып Атамекен әнін шырқап, өте жақсы көңіл-күйде шараны аяқтауға болады.

Основные черты критического мышления

У. АЛЕУОВ

Одним из главных целей образования является научить студентов критически мыслить, Критическое мышление не является способностью или талантом, присущей индивиду с рождения. Оно скорее является мыслительным процессом, в котором несколько базовых правил могут быть применимы для огромного количества ситуации. Подобно универсальному инструменту с многосторонним использованием, критическое мышление может служить в качестве познавательного инструмента для формирования мировоззрения человека. С некоторой практикой возможно использование этих руководств гибко и творчески для решения ежедневных проблем, выяснить собственные позиции по сложным социальным проблемам, оценить результаты научных исследований, и в конце концов, стать более образованными пользователями получаемых информации.

Для овладения навыками критического мышления в первую очередь необходимо ознакомиться с четырьмя фундаментальными его чертами, характеризующими данный процесс. Каждый из них могут быть определены как способности критически мыслить или как сеть взаимосвязанных мыслительных способностей.

Четырьмя главными чертами, которые лежат в основе критического мышления, являются:

- определение и проверка основополагающих допущений;
- проверка точности фактов и логической их совместимости;
- важность рассмотрения их в контексте;
- рассмотрение и обследование альтернативных решений.

Каждое утверждение, каждый аргумент, каждое исследовательское предложение, независимо от того, как объективно и фактически точно оно ни звучит, все же в них имеются определенные количества допущений. Эти допущения часто бывают скрытыми, неявными и трудными для определения. Научиться определить и проверить эти допущения, которые лежат на основе этих утверждений, является одним из основных компонентов критического мышления.

Это, во-первых, могут быть идеи, которую люди принимают в виде аксиом, без всяких вопросов. Также, эти допущения могут представлять ценности, на которых многие люди воспитывались и поэтому вера в них установлены годами, или же эти допущения могут быть фактами, которые вы автоматически принимаете без проверки. Допущения встречаются, например, в пословицах и поговорках, которые для многих имеют огромное значение, в стереотипах, а также в повериях, с помощью которых обычно люди строят свое мировоззрение.

Определение и проверка допущений означает две разные вещи. Первое, т.е. определение допущений, представляет собой видение допущений, скрытых на чем-либо подаче фактов - спикера, автора, товарища, преподавателя, ученого, политика, и т.д. Второе, т.е. проверка допущений, означает узнавание как наши допущения влияют на наш мыслительный процесс. Наши допущения действуют подобно фильтру, ведя и формируя информацию, которую мы получаем.

Когда мы получаем новую информацию или проверяем наши собственные суждения о теме, критическое мышление помогает нам определить допущения, которые украшают и формируют информацию. Проще говоря, проверка допущений означает отделение мнения от фактов. В этом случае критически мыслящие люди действуют как ментальные хирурги, оперируя на фактах, которые они услышали и «убрав» нежелательные допущения.

В дополнение к определению и проверке скрытых допущений и предположений критическое мышление рассматривает рациональность аргумента или утверждения. Этот процесс состоит из двух главных вопросов:

- как фактически точна информация;
- является ли оно логичным или же имеются ли в нем нелогичные моменты.

В своем основании проверка фактической точности означает идентификацию, что информация является правдивой. Другими словами, критическое мышление уделяет тщательное внимание на происшествию, на котором основывается аргумент. Но проверка точности вовлекает более чем простое констатирование правильности фактических утверждений. Часто, что не сказано в утверждении приобретает не меньшую значимость, чем сказанное. Факты в таком случае могут вести к неправильному выводу. Они могут быть представлены таким образом, что могут означать или дать предлог придти к неправильному выводу. Поэтому, когда происходит конфронтация фактической информации критическое мышление позволяет нам предположить возможную версию пропущенности важных моментов из презентации или статьи.

Иногда факты в утверждении могут быть правильными и полностью представленными, при этом ничего не оставленным без внимания. И все таки утверждение при этом может оказаться неверным. После проверки точности фактов необходимо рассмотреть следующий вопрос: вытекает ли заключения логично от фактов. Проверка точности фактов и логической законченности утверждения подразумевает постановку некоторых вопросов: являются ли факты точными, поддаются ли они проверке; не оставлена ли без внимания важная информация и поэтому представленные факты могут ввести к ложным выводам; имеет ли аргумент или утверждение логический смысл.

Понимание важности контекстуальной информации является главной характеристикой критического мышления. Идеи сами-собой, т.е. без контекста, редко имеют значение. Совершенно одинаковые «факты» или сеть фактов могут приобрести совершенно различный смысл в различных контекстах.

Четвертый компонент критического мышления, рассмотрение и обследование альтернативных решений, требует творческого подхода. Во многих случаях, недостаточно только указать на недостаток или несовместимость идеи или аргумента; критическое мышление также предполагает генерирование новых идеи, альтернативных объяснений, а также более жизнеспособных решений чем те, которые были представлены. Подобно другим компонентам критического мышления, способность генерирования творческих и новых альтернатив, может быть достигнута через практику.

Хотя мы не утверждаем, что это полный список или единственно возможная стратегия для овладения критическим мышлением, но эти основные черты являются твердым фундаментом для критической оценки новых информации. Основным недостатком здесь является его чрезмерная прикрепленность к мыслительному процессу субъекта. Люди часто находят более легким практиковаться в способностях

критического мышления в анализировании чужих аргументов чем критически посмотреть на свои собственные точки зрения.

Эти рассмотренные черты, определение и проверка основополагающих допущений, проверка точности фактов и логической совместимости, важность рассмотрения в контексте, рассмотрение и обследование альтернатив, формируют основу критического мышления. Взятые вместе, эти руководства помогут думать критически об информациях, которые мы получаем ежедневно. Они также помогут оценить собственные взгляды индивидуума на комплексные проблемы. Критическое мышление также может помочь оценить достоинства исследований, которые встречаются в научной и академической работе, а также и в повседневной жизни.

Тәрбиешілерге арналған психологиялық тренинг

Ә. ЕЛЕУСІЗОВА

Мақсаттар мен міндеттер: ананың өзекті рөлі, баламен өзара әрекеттегі жағымсыз қылықтарды ұғыну, аналық нәтижелілікті арттыру кезеңдерін анықтау.

Қатысушылар: тәрбиеші-аналар, тәрбиеші-тәтелер.

Қажетті материал:

Музыкалық орталық, жайлы әуен;

Плакаттар (балалардың «Менің отбасым», «Тәрбиеші-ананың суреті» суреттері);

A4 форматты қағаз парағы, қайшылар.

Өткізу орны: психолог кабинеті.

Безендіру: бөлме плакаттармен, балалардың суреттерімен безендірілген, жағымды, жайлы ән ойнап тұр, шам жанып тұр.

Мазмұны: Қатысушылар ана рөлін көрсететін рөл кеңістігіне енуге және онда баламен өзара әрекеттегі жағымсыз қылықтарды жете түсінуге ғана емес, сондай-ақ ата-аналық құзіретке жету жолдарын таңдауға мүмкіндік беріледі. Ойын ситуациясына енгізу ана бейнесін көрсету арқылы жүреді. Ана болу оңай ма? Әйел адам не жоғалтып, не алады? Нәтижелі ата-ана болу жолына қандай қажетті қадамдар жасау қажет? Ойын үрдісінде қатысушылар осы және басқа да сұрақтарға жауап береді.

Тренинг барысы

«Ана-бала» жаттығуы. «Мамонт баласы» ойнап тұрады. Психолог барлық жұптарды шақырады.

Психолог: Әйел адамның өмірінде әр түрлі рөлдер бар. Ол – дос, маман, студент, ел азаматшасы, жұбайы, әпке... Біз бүгін әйелдің ең басты рөлі – Ана рөлі туралы сөйлесеміз.

Ана... Әрбір баланың ең басты сүйетін сөзі. Ана – бұл өмір, жылу, махаббат, қауіпсіздік. Адамдардың көпшілігі бұл сөзді басты сөз деп жайдан-жай айтпаған. Қанша жаста болсаң да, анаң ылғи қабылдайды, үнемі қолдайды, тыңдап, аяп отырған. Бұл ылғи жанып тұратын шамшырақ жағалауы тәрізді.

Ана болу қалай?

Психолог топты екіге бөлуді ұсынады. Бір топ ана рөлін, ал екінші топ балалардың рөлін алады. Дөңгелене отырып, кезекпен әуендетіп бір-бірін ұйықтатады. 3-5 минуттан кейін рөлдерін ауыстырып, жаттығуды қайталайды. Бала көзін жұмып, өзінің дәл осы уақытта үлкен екендігін ұмытады да ананың құшағына енеді.

«Мамандығым – ана» жаттығуы

Біздің ана мамандығымыз бір сәтте оңай әрі қиын. Оңайлығы, себебі аналық қызмет біз үшін табиғи жағдай. Қиындығы, анаға барлық жауапкершілік жүктеледі.

Әрбіреуің тәрбиеші-ана болған жағдайда сіздің өмірлеріңіз өзгерді. Осы жұмысқа орналасқанда қандай міндеттердің пайда болғандығын ойланып, бір-бірімізбен ақылдасайықшы? Неден бас тартқыларыңыз келді?

Психолог ватманды екіге бөледі. Тәрбиеші-аналармен талқылау барысында парақтың бір жағына жағымсыз қылықтарды, ал екінші жағына жағымды қылықтарды жазады.

Талқылауға арналған сұрақ нұсқалары:

- Осы лауазымға келгеннен бастап сіздің өміріңізге қандай жаңа өзгеріс пайда болды?

- Сізге бәрінен де не жетіспейді?

- Шығармашылық жұмыс балалармен жұмыс істеуге қалай әсер етеді?

«Рөлдік карта» жаттығуы

Психолог: Мына жаңа аманда ана өте көп нәрсемен айналысады. Аналар жұмыс істейді, барлық шаруашылық-тұрмыстық мәселелерді шешеді және көптеген жұмыстарды атқарады. Қазір аздап ойланып, сендердің өмірде немен айналысатындарыңды еске алайық. Әрбір сабақ – бұл жеке әлеуметтік рөл. Бізге өзіміздің рөл қартамызды құруымыз керек.

Аналарға А4 парағын қарандашпен екіге бөлу талап етіледі. Бір жағына қаламмен баған түрінде өзінің рөлдерін (мысалы: ана, дос, қыз, әпке және т.б.) жазады. Одан кейін әрбір рөлдің өмірдегі алатын орнын

есептеу қажет, барлық рөлдер 100%-ды құрайды (мысалы: ана 50%, дос 15%, қыз 10% және басқа). Парақтың екінші жағына «Рөл карта-сын» сызу қажет. Ортада дөңгелек салынып, оған әрбір ана өз тәрбиеленушілерінің аттарын жазады. Жан-жағына бірінші бөлікте белгіленген рөлдерге сәйкес дөңгелекшелер салынады (рөл атауы дөңгелекшенің ішінде). Олардың үлкендігі мен балаларға қатысты орналасуы көрсетілген пайызға байланысты. Содан кейін сіздің тәрбиеленушілер мен өмірдегі жүзеге асыратын рөл арасындағы байланысқа сызықтар жүргізуге болады.

- Қандай рөлдеріңіз балалармен байланысты?
- Қандай рөлдеріңіз сіздің балаларға әсер етеді?
- Балалар үшін олармен байланыспайтын рөлдердің маңызы қандай?
- Қандай рөлдегі пайызды арттырғыңыз келеді?
- Ал кемітуге ше?

«Менің сенімім» жаттығуы

Жантанушы: Сіздерге ұсынылған кәсіби сенімді немесе өзіңіздің сеніміңізді таңдау қажет. Таңдап алған сеніміңізді топ алдында сыйға тарту қажет.

Балаларды сүйу – оларды түсіну деген сөз, ал оларды түсіну үшін, өзіңді тану қажет;

Менің негізгі міндетім – балаларды 5-сыныптан бастап алып, мектепті аяқтау балына дейін жеткізуге, олармен өмір бойы қиыншылықтарына көмектесе, қуаныштары мен қайғыларына ортақтаса отырып өмір сүру;

Мен өзімнің оқушыларыма маңызды, тартымды, қызықты, ақылды, әдепті, сыпайы, шыншыл, берік болғым келеді, сонда ғана оларға менімен жақсы болады, қателесуден, арсыз қылық жасаудан бұрын олар мені естеріне алады;

Бастысы – балаларды қатаң түрде өз еріктерімен жұмыс істеуге, өз-өзіне сенуге, ақылдылыққа, ынталануға және қабілеттілікке үйрету. Оқыту мақсаты – өз-өзін оқытуға, дамытуға, мақсаттарға жетуге тарту;

Мен өзімнің орындалмаған балалық шағымды өткізу үшін балалармен бірге тұрамын, маған олармен жақсы және көңілді. Мен жаныммен жасарамын және өзімді бөлшектеп оларға беруге дайынмын. Мен ештеңе жоспарламаймын және ойдан еш нәрсе шығармаймын, мен тек оларды тыңдап, ойым арқылы көмектесуге тырысамын;

Мен өзімнің туыма бақыт, қуаныш, жақсылық деген үш сөзді жасап қоямын;

Мәдениет, әдемілік, шындық, сенім, табыс!

Бас тәрбиеші – өмір, негізгі тәрбиеші – отбасы, маған біріншіні екіншіге қосып, оған тағы басқа нәрсені қосу ғана қалады.

«Мен көршіме... тілегім келеді» жаттығуы

Барлық қатысушылар дөңгелене отырады. Әрбір тәрбиеші-ана көршісіне бұрылып, «Мен көршіме ... тілегім келеді» дейді. Мысалы: «Мен

көршіме оның отбасының бақытты болуын және тәрбиеленушілерінің беделді азаматтар болып өсуін тілегім келеді».

«Біз әр түрліміз» жаттығуы

Психолог: Сіздердің алдарыңызда неше түрлі кескінді балалардың суреттері жатыр. Баланың суреттегі көңіл-күйін анықтаңыз.

Тапсырманы орындау кезінде кей кезде баланың көңіл-күйін анықтау қиынға соғатынына психологтың назар аударуы қажет. Неге? Сөз таластыру кезінде аналармен қорытынды шығару қажет, әрбір адам – ол қайталанбайтын әлем, сонда болатын және туатын өзіндік, ерекше сезімдер. Бұл сезімдерді әр адам өзінше шығарады, қарым-қатынас кезінде өз мамандығымызда балалардың сезімін түсіну үшін мұқият және абай болуымыз қажет.

Психолог: Қорытындылай келе, мамандықтаңыздың аса ерекше екеніне мән бергім келеді. Баланы бөтенсіретпей, өз баласындай көре білу – үлкен жүректің, мейірімділік пен жауапкершіліктің айқын белгісі екендігін атап өтемін. Қатысушы тәрбиешілер, назарларыңызға рахмет!

Балаға жүйкелік-психологиялық қысымнан арылуға ата-ананың көмегі

Ә. БАРЛЫБАЕВА

Мақсаты: оқушыларды тестілеуде сенімділікке үйрету, стрестік қалыптан арылту.

- Құрметті ата-аналар, алдымызда ҰБТ келе жатыр, қазіргі уақытта барлығымыздың көңіл-күйіміз алаңдаулы, барлығымыз күйзелісте жүрміз, балалардан бұрын сіздердің өздеріңізге психологиялық кеңес қажет. Сіздерге психологиялық кеңес беріп өтейін. Алдымен амандасу жаттығуын жасайық.

«Көрші» жаттығуы.

Көршіңді оң жақтан құшақта,
Көршіңді сол жақтан құшақта,
Оң жақтағы көршіңе бір жымып,
Сол жақтағы көршіңе бір жымып қара.

Ата-аналар бір-бірімен құшақтасып амандасады.

Мақсаты: әрбір қатысушының сол топтың бір мүшесі екендігін сезінуі, бір-біріне жылылық сыйлау.

Ата-аналарға психологиялық кеңес.

Тестке 1 күн қалғанда:

1. Балаларыңызға мүмкіндігінің аз екендігі туралы айпаңыз;
2. Отбасылық қарым-қатынасты дұрыс сақтаңыз;
3. Балаңыздың ұйқысының дұрыс болып, физиологиялық тұрғыда шаршамауын талап етіңіз;
4. Егер бір нәрсені оқып үлгермесе, дұрысы талап етпеңіз, керісінше дем алып, көңіл көтеруіне мүмкіндік жасаңыз;
5. Таза ауада достарыңмен, ең жақын адамдарымен серуен жақсы әсер етеді;
6. Кешкі аста дастархан басында рухани қолдау сөздер айтыңыз;
7. Балаңызды ерте жатып, дұрыс ұйықтауын қадағалаңыз.

Тест күні балаңызбен бірге барып қолдау көрсетіңіз. Баладан жақсы баға талап етпеңіз, жақсы баға талап етсеңіз балаға стресс болады. ҰБТ-ға кірер алдында балаға ешқандай талаптар қоймаңыз.

Тест күнгі психологиялық қолдауды қалай көрсетеміз?

Таңертең балаңызбен бірге барыңыз, қолдау көрсетіңіз. Бәрі сәтті болатындығына сендіріңіз. Тесттен кейін жылау, ашулану, тұйықталу сияқты әр түрлі мінез-құлық көрсетуі мүмкін. Тест нәтижесін көрмей қобалжудың орынсыз екенін ескертіңіз. Орынсыз ескертпелер айтпаңыз, мұның соңы қиын жағдайға соқтыруы мүмкін. Тест нәтижесін хабарлағанда қасында болыңыз. Сіз күткен нәтижеге сәйкес келмесе де сабырлылық танытып, қолдау көрсетіңіз. Ендігі өмірінің сәтті болуына тілек білдіріңіз.

Сіздерге стресс туралы түсінік беріп өтейін.

Стрестің 2 түрі бар:

Эустресс – (жақсы стресс) адамды алға итермелейді;

Дестресс – адамның күш-жігерін алып қояды.

Стресс үш кезеңнен тұрады:

1. Үрейлену – жағымсыз тітіркендіргіш әсер еткен сәтте туатын жауаптың алғашқы кезеңі;
2. Шыдамсыздық пен төзімсіздік таныту;
3. Тамаққа тәбеттің болмауы.

Стрестің физиологиялық белгілері: ұйықтай алмау, бас ауруы, жүрек дүрсілдеу, арқаның, асқазанның, жүректің ауруы, асқазанның қорытпауы, т.б.

Стрестің психологиялық белгілері – ұмытшақтық, есте сақтау қиындықтары, қобалжу, шектен тыс уайымшылдық, себепсіз қорқыныштар, ашуланшақтық болып табылады. Бұл өзіне деген сенімділігін жоғалтып, түрлі ауруларды, психикалық шаршауларды туындатады және дәріге бағынышты етеді. Балалар тест кезінде дәрі қолданбаған дұрыс. Енді сіздерге стресспен күресудің алдын-алу жұмыстарымен таныстырамын. Стресспен күресудің алдын-алу жұмыстары:

1. Терең дем алыңыз;
2. Дұрыс тамақтаныңыз;

3. «С» дәруменін ішіңіз. «С» дәрумені адам ағзасындағы стресс гормондарының азаюына ықпал етеді;

4. Күліңіз. Ұялмаңыз. Бар дауысыңызбен еркін күліңіз, өйткені күлкі стресске қарсы ең жақсы тәсіл;

5. Дене жаттығуымен айналысыңыз;

6. Балмұздақ жеңіз. Жүйке жүйесін тыныштандырады, көңіл-күйді көтереді, ұйқыңыз дұрысталады;

7. Би биле, өлең айт. Ол да бойындағы қобалжу мен абыржуды босатады.

«Дыбыстық жаттығу»

Мақсаты: дыбыстық гимнастикамен таныстыру, рух пен дененің тынығуы. Дыбыстық жаттығуды бастамас бұрын, алдымен мұрынымызбен терең дем аламыз, ал дем шығарғанда дыбысты қатты әрі қуатты етіп шығарамыз.

А – барлық ағзаға жайлы әсер береді;

Е – қалқанша безге әсер етеді;

И – миға, көзге, мұрынға, құлаққа әсер етеді;

О – жүрекке, өкпеге әсер етеді;

У – асқазан маңындағы ағзаларға әсер етеді;

Я – барлық ағзаның жұмыс істеуіне әсер етеді;

Х – ағзаның тазаруына көмектеседі;

ХА – көңіл-күйді көтеруге көмектеседі.

Бас иеді барлық адам – АНАҒА,

Жақсылықты ол тілейді – БАЛАҒА.

Мақсатына жеткізуге АСЫҒЫП,

Өз баласын теңейді ол – Данаға.

Балаларыңыз ҰБТ жоғары балл алуларына тілектеспін, сіздер балаларыңызға сеніңіздер, сол кезде баланың бойында ешқандай қорқыныш болмайды. Сау болыңыздар, келесі кездескенше!

Балаларды мейірімділік құндылықтарына баулу сабағы

Б. ДЖАПАРОВА

Мақсаты: балалардың «мейірімділік», «қайырымдылық» құндылықтары туралы түсініктерін кеңейту, мейірімділіктің адам өміріндегі маңыздылығын түсіндіру, өзара сыйластық қарым-қатынастарын дамыту, мейірбандылыққа тәрбиелеу.

Түзету мақсаты: әр тапсырмаларды орындау арқылы ойлау қабілеттерін жетілдіріп,

таным белсенділіктерін арттыру.

Көрнекіліктер: жүрекше, түрлі-түсті қарындаштар, ақ қағаздар, үн-таспа, т.б.

Әдіс-тәсілі: түсіндіру, әңгімелеу, пікір алмасу, ойын жаттығулары.

Сабақтың барысы:

I. Ұйымдастыру бөлімі. Шаттық шеңбері.

- Қане, балалар, бәріміз бір-біріміздің қолымыздан ұстап, шеңбер құрып тұра қалайық!

- Балалар, шеңбер неге ұқсайды?

- Дұрыс айтасындар, шеңбер допқа, күнге, айға, жүзікке, т.б. дөңгелек заттарға ұқсайды екен. Күн бізге жылу береді.

1. 1-2-3 көзімізді жұмамыз;

2. Оң қолымызды алға созып жұдырығымызды жұмамыз, ол біздің жүрегіміз;

3. Жүрегімізде кішкене жұлдызша бар деп есептейік. Осы жұлдызшаға бір сәуле өзінің махаббатын, жақсылығын алып келді (бас бармағымызды ашамыз);

4. Жұлдызша үлкейді, бізге бейбітшілік алып келді: жұлдызша тағы үлкейді (екінші саусағымызды ашамыз);

5. Енді қайырымдылық, мейірімділік алып келді (үшінші саусақты ашамыз). Жұлдызша тағы үлкейді;

6. Денсаулық, сұлулық, қуаныш сәулесін шашқанда үлкен күнге айналды. (Жұдырықты ашып күннің нұрын жасаймыз);

7. Ол бәрімізге махаббат жылуын шашады.

II. Жаңа сабақ

1. Тақырып туралы әңгімелесу

- Біз бүгінгі сабақта адамның жақсы қасиеттерінің бірі «мейірімділік» туралы әңгімелесеміз.

- Қане, осы сендер мейірімділік дегенді қалай түсінесіңдер?

Балалар:

- Қайырымдылық жасау;

- Ата-анасына көмектесу;

- Үлкендерді сыйлау;

- Бауырларға, іні-қарындасқа қамқор болу.

- Дұрыс, балалар. Балалар мейірімділік әр адамның жүрегінде өмір сүреді. Мейірімділікті адамның көзінен көруге, іс-қимылынан табуға болады. Мейірімді адамды барлығы жақсы көреді.

2. Ойын: «Мейірімділік сақинасы»

Көңілді әуен жіберіледі.

Конверттің ішінде Мейірімділік сақинасы бар, кімнің қолына сақина түседі сол Мейірім перизаты болып қалады екен.

Шеңбер жасап тұрайық, ортаға санамақ арқылы бір баланы шығарамыз, ол Мейірім перизаты болады. Сендер көздеріңді жұмып, қолдарыңды алға созып тұрасыңдар. Мейірім перизаты шеңбермен жүріп сендерге білдіртпей біреулерінің қолына сақинаны салады. Содан соң перизат ортаға тұрып осылай айтады: «кім бәрінен мейірімді тезірек ортаға шық». Кімнің қолында сақина болады сол ортаға шығып Мейірім перизатына жылы сөз айтады да өзі Мейірім перизатына айналады.

- Мінеки, біздің топта перизаттар көп екен, маған сендердің жылы, мейірімді сөздерің өте ұнады, сол үшін мен сендерге әңгіме сыйлағым келіп отыр, орындарыңа отырып мұқият тыңдаңдар.

3. «Мазасыз бала» әңгімесі.

4. «Тыныштық сәті» музыка ойналады.

- Балалар, денелеріңді түзу ұстап, бастарыңды жоғары көтеріп, ыңғайланып отырыңдар. Көзімізді жұмып, біраз демалып, жақсы істерді көз алдымызға елестетейік. Ауаны терең жұтып, еркін тыныс алыңдар. Өздеріңнің тыныс алуларыңды бақылап, бақытқа, махабат пен тыныштыққа толы таза, шипалы ауаның тұла бойларыңа толғанын сезініңдер. Бұл әлемнің ауасы тым таза, жұпар иісті. Бәріміз де сол әлемге қарай қадам басайық! Біздің жанымызда достарымыз бар, олар ерекше адамдар, олардың жанында біз өзімізді еркін сезінеміз.

Сүйіспеншілік, мейірімділік, ізгілік нұры бізге қонып, жан дүниемізді осы жақсы сезімге бөледік... Адамдар бір-біріне тек жақсылық, қуаныш, ізгілік сыйлап жатса, қандай жақсы болар еді!

Осы әлеммен қоштаса отырып, мейірімділік нұрын өзімізбен бірге ала кетейік. Ал енді көздеріңді жайлап ашыңдар.

5. Шығармашылық сәті.

- Енді, балалар біздер жүректеріміздің бір екенін білдіре отырып, өздеріңіздің бес саусақтың суретін салып, әр саусақтың тұсына жүректің суретін салып мына тұрған жүректің қасына іліп қойыңдар. (Жүрек мейірімділіктің белгісі)

- Қараңдаршы, қандай әдемі, жылы жүректер, суретте. Ал, осындай жүрек адамда болу үшін ол қандай болу керек?

III. Қорытынды.

- Бүгін біз мейірімділік, қамқорлық, достықтың не екенін түсіндік, бір-бірімізге жақсылық жасай білуді үйрендік.

- Біздің сабағымыз не туралы болды?

- Мейірімділік дегеніміз не?

Мектепке дейінгі балалар үшін психогимнастикалық жаттығулар мен ойындар

М. БАЙМБЕТОВА

«Кездесу» жаттығуы

Мақсаты: қарым-қатынас қабілеттерін дамыту.

Барысы: балалар екіден бөлінеді де, бір-біріне таңертең балабақшаға қалай келгені туралы айтады.

«Өзіңді ата» ойыны

Мақсаты: өзін құрбы-құрдастар ұжымына таныстыру.

Барысы: балаға өзін таныстыру ұсынылады, өзінің атын айту, оған қалай атаған ұнайды, үйде қалай атайды немесе топта қалай атағанын қалайтынын айту керек.

«Түрлі-түсті гүл шоғы» жаттығуы

Мақсаты: қуанышты және қанағаттанарлық сезім ала отырып, өзара іс-әрекет жасауға үйрету.

Барысы: әр бала өзін бір гүлмен атайды да, өз таңдауын түсіндіре отырып, гүл шоғы үшін басқа гүлді табады. Одан соң гүлдер бір гүл шоғына бірігеді де. Қол ұстасып, өн айтады.

«Май шам» жаттығуы

Мақсаты: өзінің эмоционалды жағдайын басқара білу. Өз сезімдері мен уайымдары туралы айта білу қабілеттерін дамыту.

Барысы: балалар май шамды айнала өздеріне ыңғайлы қалыпта отырады да бірнеше секунд ішінде жалынға қадала қарайды. Одан соң көздерін жұмады, бұл кезде май шам сөнеді. Көздерін ашып балалар май шамның жалынында қандай образдар көргендерін, не сезінгендерін айтады.

«Сиқыршылар» жаттығуы

Мақсаты: бір-біріне достық қарым-қатынас, көңіл бөлу және қамқорлық жасауға тәрбиелеу.

Барысы: балаларға өздерін сиқыршы болып елестету ұсынылады. Олар өздерінің де басқалардың да талап тілегін орындай алады. Мысалы, біз Батырбектің батырлығын, Асқардың ептілігін, және т.с.с артыра аламыз.

«Еркелетіп шақыр» жаттығуы

Мақсаты: балалардың бір-біріне тілектестік қарым-қатынасын тәрбиелеу.

Барысы: баланың жақсы көретін құрбысына (тілегі бойынша) оны еркелетіп атап, допты лақтыру немесе ойыншықты беруі қажет.

«Ақ тілек» жаттығуы

Мақсаты: балалардың көңіл-күйін жоғарылату.

Барысы: шардың ішіне түрлі тақырыпқа байланысты тілектер айтылады. Қатысушы балалар өзіне ұнаған шарды таңдап алып, оны жа-рады.

«Шеңберді бұзып кір» ойыны

Мақсаты: өзіне өзі сенуге, жасқаншақты жеңе білуге, құрбылары-ның ұжымына кіруге көмексету.

Барысы: құрбыларымен қарым-қатынас жасауда қиындық көретін балаларды жеке алып қалады. Қалғандары бір-бірінің қолынан қатты ұстап, шеңбер жасап тұрады. Бала қатты жүгіріп келіп, шеңберді бұзып кіруі керек.

«Жануарлар» ойыны

Мақсаты: Қиялды, қозғалыс дағдыларын дамыту.

Барысы: Балаларға жануарлардың біреуін бейнелеуді ұсынады. (Ширақ балаға – аюды баяу, жайбасар балаға қоянды, тиінді, қорқақ балаға – жолбарысты, арыстанды, т.с.с.)

«Арқада сурет салу» жаттығуы

Мақсаты: тері сезгіштігін, қарым-қатынас қабілетін дамыту.

Барысы: балалар екіден бөлінеді, біреуі екіншісінің арқасында сау-сақпен геометриялық фигуралар сызады. Қарапайым бейнелерді бас-қа бала ойланып табуы керек.

Сыйлы болмақ өзіңнен, сыйсыз болмақ сөзіңнен

С. АУБАКИРОВА

Мақсаты:

1. Өзара пікір алмаса отырып сыныптық міндеттерді ұтымды әрі нәтижелі шешуіне мүмкіндік туғызатын бірлескен ұжымдық әрекет түрін ұйымдастыру. Тренинг барысында оқушының өмір шындығын терең-дей тануына, оның өзіне беймәлім сырларын түсінуіне жол ашатын эмоциялық көңіл күйді басынан өткеруі нәтижесінде алған білімдерін өзінің жүрегінен, ақыл сүзгісінен өткізіп, өзіндік ой-пікірін өзгелермен ашық та еркін бөлісуіне қажетті алғышарттар жасау. Күрделі мәселе-лердің шешімін бірлесе іздеу жолымен оқушының ойлау қабілеттерін белсендіру;

2. Оқушылардың өздерін жан-жақты тереңірек ашуына бағыт-бағдар беру, оқушы көзқарасын қалыптастыру, құқықтық білімдерін көтеру;

3. Балаларды үнемі ақжарқын, көңілді, мейірімді болуға және әркім өз тағдырына жауапты екенін айта отырып, өмір заңдылықтарына төзімді, шыдамды етіп, тәртіп ережелерін дұрыс түсінуіне, жағымсыз жағдайлардан алшақ болуына, өз-өзіне баға беруіне тәрбиелеу.

Сабақтың түрі: психологиялық тренинг сабақ.

Сабақтың әдісі: пікір алмасу, ой бөлісу, сөз жарыстыру.

Сабақтың көрнекілігі: ұлағатты сөздер, слайд, бейнежазба, жүрекше, шар.

Сабақтың барысы: Мұғалімнің алғы сөзі.

Құрметті балалар! Сіздер өз құқықтары мен міндеттерін білетін ХХІ ғасырдың бақытты ұрпақтарысыздар! Мен сіздерді көргеніме қуаныштымын. Бүгін сіздермен өткізгелі отырған психологиялық тренинг сабақтың тақырыбы **«Сыйлы болмақ өзіңнен, сыйсыз болмақ сөзіңнен»**

Ұйымдастыру кезеңі. «Қадір – қасиет» жаттығуы

Жаттығу танысу үшін жасалынады. Әркім кезекпен өз есімін атап, есіміне қоса өзінің бойындағы қасиетін айтады. Мысалы: Төзімді Сымбат, қайырымды Айгүл. Балалар өздеріне ұнаған қасиетті не үшін алғандары жөнінде әңгімелеп береді. «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 10-бабы 1-тармағына сәйкес «Әрбір баланың өмір сүруге, жеке басының бостандығына, қадір-қасиетіне және жеке өміріне қол сұғылмауға құқығы бар...»

Қақтығыстар мен нақты жағдаяттарды талдау әдістері

Нақты жағдаяттарға талдау жасауға шығармашылықпен келу қажет. Әдетте жағдаяттар үш түрге жіктеліп беріледі.

1. Таныс жағдаят. Оны шешуде ұқсас үлгілерді басшылыққа алуға болады. Сондықтан олардың шешімі де, әдісі де стандартты болып келеді;

2. Ұқсас жағдаят. Дәлме-дәл бірдей болмағанмен, көп ұқсас белгілері бар, түпкі негізі де ортақ болып келетін жағдаяттарды өзара салыстыра отырып, нақ осы жағдаятқа қажетті ең оңтайлы шешімді таба білу де оқушылар үшін үлкен сын;

3. Бейтаныс жағдаят. Бұрын-соңды өмір тәжірибесінде кездеспеген тың да тосын жағдаятты басқа бір құбылыспен салыстыруға болмайды. Әйткенмен, шешілмейтін мәселе жоқ екендігін ескеріп, оның жолын табуға ұмтылу қажет.

Бас тартуға икемделу

Мақсаты: біреудің өзіңді басқаруына мүмкіншілік бермеу. Бас тартудың түрлі тәсілдерін үйрену.

Алғы сөз: Қарым-қатынастың түрлі құпиялары бар. Біреу таныстығына, достығына, енді бірі өзіне тәуелді болған сәттерді пайдаланып өзінің өтініштерін орындатуға тырысып жатады. Ондай жағдайда, «иә» деп, жұмысын орындау қажет пе? Біреудің өтінішінен бас тартудың өзі

сол адаммен қарым-қатынасыңды бұзбайтындай болуы қажет.

Ойын шарты: Екі топқа бөлінеміз бірінші топ өтінішін орындатуы тиіс. Екінші топ өтінішті орындамау үшін түрлі эмоцияда жауап қайтаруы қажет. Мысалы: (кекесін түрде, ызалы кейіпте, өкпелі қалыпта, мазасыз жағдайда, дөрекі қалпында, сыпайы жағдайда, өз ісінің көптігін алға тарту, т.б.)

Жүргізілу барысы: Алдын ала жазылған тапсырмалар оқушыларға таратылады. Бірінші топқа өтініш білдіру тақырыптары. Екінші топқа қалай жауап беруі қажеттігі туралы нұсқаулар. Екі топ та бір-біріне қандай тапсырма берілгенін білмеуі қажет.

Жаттығу басталды, ортаға бір-бірден шығып таңдаған адамдарына өтініш білдіреді, қалғандары оның іс-әрекеттерін бақылап отырады.

Талдау кезеңі: Әр ойыншы қандай көңіл-күйде болғанын баяндайды. Қорытынды шығарады.

Қорытынды: Біреудің қол шоқпарына айналмас үшін қалай қарым-қатынас орнату қажет?

Сен «жоқ» деп айта алдың ба? Сенің ойыңша кім сенімді түрде «жоқ» деп айта алды?

Ол неге ұқсайды?

Мақсаты: Бір-бірін түрлі аң-құстарға ұқсату арқылы достарына мінездеме беру.

Көзделетін нәтижесі: Өзіне-өзі сыни тұрғыдан қарау, көпшілік бағасына мән беру. Кері кетулері болса түзелуге ұмтылу.

Алғы сөз: «Халық айтса қалып айтпайды», деген халық мақалы тегін емес. Біздің тұлғалық келбетімізді, мінезімізді үнемі сырт көз бақылап баға беріп отырады. Сондықтан да адамды бір жануарға, затқа теңеу сияқты түрлі бағалаулар пайда болады. Біз оны көбіне мазақ ретінде қабылдаймыз да, арғы шығу себебіне ойланбастан ашуланамыз. Мүмкін біздің жағымды, жағымсыз істеріміз дәл сол теңеудегі затпен ұқсастық тапқан шығар.

Ойын шарты: Дөңгеленіп отырады. Сынға шыдаймын, түзелгім келеді, көпшілік бағасын білгім келеді деушілер таңдалады.

Алдын ала таратылған параққа ортаға шыққан адамның келбетін, мінезін, жүріс-тұрысын бақылап қай жануарға ұқсатқандарын жазу қажет. Мұнда әркім өз бағасын береді. Көпшілік дауысымен ұқсатқан жануардың мінез-құлқы, іс-әрекеті талданады.

Тіпті тақпақ, өлең арқылы да сол адам туралы бағалар беруге болады.

Талдау жұмысы: Ең алдымен біз адамбыз. Адамның мінезі, түрі сан қилы. Бірақ сол мінез бен түрден тек жағымды, адами кейіпті ғана тани білейік. Көпшілік сынына құлақ асып түзелейік.

Қорытынды: Саған ойын ұнады ма? Өзіңді сынағанда қандай әсерде болдың?

Көпшілік берген бағадан өзіңнің қорытынды шығардың ба? Тіл ар-

қылы байланысу, қарым-қатынас жасау – адамға ғана арналған басты байлық, ұлы сыйлық. Бірақ осы байлықты жақсылыққа ғана емес, жамандыққа да қолданатынымыз жасырын емес. Кейде «аңдамай сөйлеп, ауырмай өлеміз». Қызбалыққа салынып, былапыт сөз сөйлеп, артынан ұятқа қалып жататын жандар балағат сөз үшін заңмен жауапқа тартылатынын, әрине, біледі. Әйтсе де осы жаман әдеттен адамдар, айығып кеткен жоқ. Керісінше, жас балаларды байқатпай баулып, теріс ықпал етіп барады. Балалар арасындағы аулада ойын барысында, мектепте сабақ арасында қарапайым түсінбеушіліктен басталған кикілжің, дау- дамайда жаман сөзбен бірін-бірі сыбап, былапыт сөздермен балағаттасуға дейін барады.

Оқып, талдап, ғибрат қыл....

Ертеде бір кісі баласы тұрмай жүріп көрген баласын әбден есіртіп, еркелетеді. Бала өсе келе тілі удай ащы, есерсоқ, бейәдеп жігіт атанады. Жұрт безердей болғандықтан, оның қасына ешкім жақын жүрмеуге тырысады.

Әкесі әбден ойланып, мынадай айла жасайды. Баласын шақырып алып, бір жалпақ тақтай береді. Күніне қанша адамды ренжітсең, мына тақтайға сонша шеге қақ дейді. Бірінші күні бала тақтайға 37 шеге қағады. «Балам, өзіңді тежеп ұстап, шегеңді азайтуға тырыс» депті. Баласы әкесінің сөзін тыңдап, азайта отырып, бір күні ешкіммен ұрыспайтын, шеге қақпайтын да күнге жетіпті. Сол күні әкесі былай деп ақыл айтады: «Енді балам, ешкіммен ұрыспайтын болдың. Бір адамды қуантқанда бір шегеден суырып отыр». Бала әкесінің сөзін орындауға тырысып, тақтайдағы шегені де күндердің бір күнінде тауысыпты. Әкесі қуанып: «Балам, мен сені дұрыс адам болмайтын шығар деп қорқып едім. Міне, өзіңді-өзің тәрбиеледің, жақсы адам болатын жолға түстің. Бірақ балам, мына тақтайға қарашы, бұрынғысындай тегіс әдемі емес. Беті шұқыр тесік. Сен қанша кешірім сұрасаң да, олар қанша кешірдім десе де кезінде айтылған сөздері қалай өшірерсің? Бәрібір ол жүректің түпкірінде қалды ғой. Әрине, бұл күнде әркіммен бір ұрсысып жүргеннен жақсы. Бірақ, бұл саған өмірлік сабақ болсын, тіліңе ие бол» дейді.

Талдау сұрақтары:

- Көп еркелеткен бала қандай болады?
- Әкесі неге қарапайым талап қойды?
- Тақтайдың бетін немен бітеуге болады, көңілде қалған сөздерді немен өшіруге болады?
- Өмірлік сабақ деген не?

Адам үшін ең маңызды нәрсе

Мақсаты: Адам өзі үшін ең маңызды орта құра білуіне. Маңызды деп таныған ортадағы қадір-қасиетіне мән беру. Сол ортада өзінің де өзгелер үшін маңыздылығын сезіне білуге ықпал ету.

Алғы сөз: Кей сәттерде өзімізге ең қымбат, маңызды ортаның қадірін ұғына алмай жатамыз. Адамның ішкі мендігі мен біржақты көзқа-

растары түрлі адасуларға соқтырады. Біреудің саған көңіл аударуын, қамқорлығын қажет етсең, тура сондай ізгі істерді ең алдымен өзіңнен бастауың қажет.

Ойын шарты: Ақ параққа өзің үшін ең маңызды нәрселерді жаз (отбасы, достар, жұмыс, туыс, т.б.) енді әрбір бөлімге өзіңнің бағаңды қойып шық.

Толық көңіл аударады «+» белгісін. Орташа көзқараста «-» белгісі.

Мүлде көңіл аудармайды «0» белгісі.

Ой қорыту:

1. Көңіл аудармаудың жетіспеушілігі неден болады?

2. Нақты не нәрсеге көңілің толмайды?

3. Сен үшін көңіл аударудағы маңызды нәрсе не?

Түзету сәті:

Көңіл бөлу – адамның ойын бөлісу, іс-әрекетіне қарымта қайтару, сол адамның көңілінің жақсаруына ықпал жасау;

Қолпаштау – адамның сол сәттегі жағдайына еш себепсіз жағымды баға беру;

Мадақтау – өзгелермен салыстыра отырып жағымды баға беру;

Қолдау – қиыншылық жағдайларда жұбату, демеу сөздермен көмектесу.

Қорытынды:

«Сыйлы болмақ өзіңнен, сыйсыз болмақ сөзіңнен» Өзіңді іштей түзей біл.

Тұлғаға өсиет: Өз тағдырыңыздың тізгінін берік ұстаңыз.

Нені қаласаңыз, соның биігіне шыға аласыз.

Жалпы іске өз үлесіңізді қоса біліңіз.

Өзгелерге сенім артып қарым-қатынас жасаңыз.

Өзіңіздің шығармашылық қабілетіңізді дамытыңыз.

Өз бойыңыздағы батылдықты өрістетіңіз.

Өз денсаулығыңызды сақтаңыз.

Жақсы ойларға ерік беріңіз.

Материалдық игілігіңізді рухани дүниелермен үйлестіре біліңіз.

Құрметті балалар, сабағымыз өз мәресіне жетті. Сіздердің қуанышты, жайдары, ақжарқын жүздеріңізден сүйіспеншіліктің белгісін көріп тұрмын.

Бақыт – ол сіздердің өз жүрегіңізде. Ол – сіздердің жандарыңыздың тазалығы. Ол сіздердің беттеріңіздің ашық, жүздеріңіздің жарқындығы. Ол сіздердің адамдарды сүйіп, бағалай білулеріңіз бен адамдарға деген сенімдеріңіз. Сіздер өз құқықтары мен міндеттерін білетін ХХІ ғасырдың бақытты балаларысыздар, елдің ертеңісіздер сонымен мақтана білулеріңіз керек. Жүректен шыққан сөз, жүрекке жол табады, - дегендей жүректен жарып шыққан сөздерімізді жүрекпен бағалаңыздар. «Сыйлы болмақ өзіңнен, сыйсыз болмақ сөзіңнен» екенін ұмытпаңыздар!

Оқушыларға кәсіптік бағдар беру сабағы

А. АБУОВА

Мақсаты: оқушыларға мамандық таңдау, олардың негізгі түрлері, классификациялық белгілері, мамандықтар тобы, таңдау әдістері туралы білімдерін, түсініктерін кеңейте отырып, мамандықтарға деген ынта-ықыласын арттыру, мамандығын сүйе білуге тәрбиелеу.

Міндеттері:

- кәсіптік мамандықтарды таңдаудың негізгі типтері мен факторлары туралы түсінік беру;
- кәсіптік бағдар беру;
- кәсіптік мамандықтарға деген ынта-ықыласын анықтау және т.б.

Барысы:

Мамандық сөзі латын тілінен аударғанда *professio* – өз ісімді жариялаймын деген мағынаны білдіреді. Мамандық таңдау – өмірді таңдау.

Мамандық алғың келе ме?

Мамандық өзі немене?

Айналаң толған мамандық,

Айналаң толған өнеге, – демекші қазір дүние жүзінде 40 мыңға жуық мамандық түрі бар. Бірақ адам соның біреуін ғана тайдайды. Адамдар мамандық таудада қателеспейуі керек. Себебі, ол қателессе өмір бойы реніш, қанағаттанбау сезімі пайда болады.

Кең тараған мамандықтар: *Дәрігер, мұғалім, құрылысшы*

Өзекті мамандықтар: *Жоғары технология, байланыс, коммуникация, әлеуметтік орта, экономиканы басқару мамандықтары және еңбек сұранысына қажетті жаңа мамандықтар.*

«Мамандықты тап» ойыны

Ең ақшасы көп мамандық

Ең жасыл

Ең тәтті мамандық

Ең күлкілі мамандық

Ең жауапты мамандық

Ең салмақты

Ең қарым қатынасы күшті

«Психогеометрия» тесті

Квадрат. Сенде төзімділік, шыдамдылық, еңбекқорлық дамыған. Өз айналаңа адамдарды жинап ұйымдастыру, реттеу және жүйелеу қабілетің баршылық. Сенен үздік администратор шығады, бірақ саған

өзіңнің кәсіптік мамандығыңды менеджментпен байланыстырмауға ұсыныс айтамын.

Зигзаг. Сенде әсемдікті көре білу қабілетің жоғары қалыптасқан, сондай-ақ шығармашылық қабілетің, ой-өрісің дамыған. Сенде табиғи өткір ойлылық бар, өз айналаңа қабілетті адамдарды жинай аласың. Сені ережелер, нұсқаулар қызықтырмайды. Бастаған істі аяқтауға төзімділіктің жоқтығы бөгет жасайды.

Шеңбер. Сенде адамгершілік жоғары дамыған. Сен өз әріптесіңді тыңдай аласың және оның қайғысы мен қуанышын бірге бөлісесің, басқаның ауыртпалығына жәрдемдесу қабілетің жоғары қалыптасқан. Саған жеке адамдар арасындағы кикілжіңдер тән емес, өзіңді олардан аулақ ұстайсың және саған менеджмент саласындағы мамандықтар сәйкес келмейді. Сенен үздік психолог шығуы мүмкін.

Үшбұрыш. Саған басқарушылық қасиет тән. Өз көздеген мақсатыңа қол жеткізуге барлық мүмкіншілігіңді жасайсың. Өзіңе сенімдісің, жеңіске, жетістіктерге, ұтыстарға оңай қол жеткізесің. Айтқаныңнан шықпайсың, абыройлысың. Сен қоғамда, өмірде жоғары жетістіктерге қол жеткізесің, жұмысында жоғарыға көтерілуге бейімділігің бар. Саған менеджмент саласын меңгеру ұсынылады.

Жеткіншектердің өз-өзіне сенімділігін қалыптастыру сабағы

А. АБСАТОВА

Мақсаты: психологиялық тренинг арқылы жеткіншектердің өзін-өзі тануын қалыптастыру.

Керекті заттар: түрлі-түсті қарындаштар, маркер, жұмсақ ойыншық, плакат.

Сабақ алдында қатысушыларға өз есімдерін жазуға бейдждер таратылады.

Сабақтың барысы:

Жүргізуші: Сәлеметсіңдер ме, балалар! Бүгінгі біздің кездесуіміз әрбіреуіңе қызықты әрі қажет болады деген сенімдемін. Бүгін біз бір-бірімізді тыңдауға, өз-өзімізге сенімді болуға, әрі өзімізді қорғай білуге үйренеміз.

1. «Танысу»

Жүргізуші: Балалар, біз сендермен топ ұйымдастырып отырмыз. Өзімізді бір бүтін топ ретінде сезіну үшін «Танысу» жаттығуын ұсынамын. Жұмсақ ойыншық арқылы әр адам өзінің есімінің бас әріпінен келетін сын есім айтады.

2. «Менің көңіл-күйім неге ұқсайды?»

Рахмет. Мен сендердің жақсы көңіл күйде екендеріңді көріп тұрмын. Өз ойыңмен бөлісу өзіңді жақсы түсінуге көмектеседі.

Топқа бөлу, топтың атын қою.

Жүргізуші: Оқушы емтихан үстінде қатты мазасызданады, уайымдайды, қорқады. Осының бәрі ойын жинақтауға, зейінін шоғырландыруға кедергі келтіреді. Бірақ бұның бәрін реттеуге болады.

3. «Аутотренинг формуласы»

Нұсқау: Көздеріңізді жұмып, ыңғайланып отырыңыз. Арқаңызды тік ұстап, алақаныңызды тізеге қойыңыз. «Мен сабырлымын» формуласына ойыңызды жинақтаңыз. «Менің оң қолым ауыр» - деп 5-6 рет қайталаңыз. «Мен сабырлымын» формуласына ойыңызды жинақтаңыз. «Менің сол қолым ауыр» деп 5-6 рет қайталаңыз. Қайтадан «Мен сабырлымын. Мен дайынмын, мен жинақымын. Мен өзіме сенімдімін!» формуласын ойша қайталаңыз. Денеңізді қалпына келтіру үшін, жұдырықты түйіп, бірнеше рет терең тыныс алыңыз.

Анализ: Жаттығу орындау қиын болды ма?

Жүргізуші: Үш топтың тақырыбын беріп, плакатқа сурет салу, топтастыру, жазу арқылы үш тақырыпты қорғауды тапсырады.

4. «Үш сурет» ойыны

Сенімді адам	Сенімсіз адам	Нақты сенімді адам
1. Сабырлы. 2. Достарымен сөйлескен кезінде қарап тұрады. 3. Қарым-қатынасқа түсе алады. 4. Өзінің білмегендігін көрсетуге қорықпайды.	1. Ақырын сөйлейді. 2. Көзге қарамайды. 3. Бас тартпайды, барлық нәрсеге келіседі. 4. Ұялады. 5. Қарым-қатынаста қиналады. 6. Қорқыныш, үрей басым болады.	1. Қатты сөйлейді. 2. Айқайлайды. 3. Алдына мақсат қоя біледі. 4. Әрқашан өзіне ғана сенімді.

Оқушылар үш топ тақырыптары бойынша ойларын қорғайды. Әр топтан бір оқушы шығып, бағалайды.

5. Сергіту жаттығуы «Портрет»

Жұптасып, қағазды төбесіне қойып, қасындағы адамның суретін салады. Салып болған соң тілек жазып береді.

6. «Ою-өрнек» әдістемесі

Балаларға қағаздар таратылады, суретте берілген заттардың атын жазу керектігі тапсырылады.

1. Торсық; 2.Үкі; 3. Қол; 4. Аққу; 5.Домбыраның мойыны; 6. Тиін; 7. Ит; 8. Көбелек; 9. Күн; 10. От; 11. Гүл; 12. Тышқан.

7. «Күн шуақты алаңқай»

2 жұлдыз, 1тілек жазыңыздар.Көбелекті гүлге қондыру арқылы кері байланыс алу.

8. Қорытынды

Жаттығу. «Ойлануға арналған балықтар»

Біз бір-бірімізді жақын тану үшін сендерге «балық аулауды» ұсынамын. Топтың әр қатысушысы «балық аулайды», себеттен аяқталмаған сөйлемі бар карточканы алады да, өз сөздерімен аяқтайды.

Карточкадағы сөйлемдер:

Ең үлкен қорқыныш – бұл ...

Мен мынадай адамдарға сенбеймін ...

Мен ренжимін, егер ...

Мен ұнатпаймын, егер ...

Маған көңілсіз, егер ...

Егер маған дауыс көтерсе, мен ...

Мен қарсыласқанда ...

Егер мен сенімсіз болсам онда ...

Мен тест, емтихан туралы ойлансам ...

Мен тест, емтиханға дайындалып жатқанда ...

Мен алдағы тест, емтиханда болатын стресті ұмытқанда ...

Мен үйге келгенде ...

Мен осы алдағы тестке байланысты ата-аналарымның қобалжуын ойлағанда ...

Менде бос уақыт болғанда ...

Мен көшеде серуендегенде немесе биге барғанда ...

Мен қобалжығанда ...

Мен ойымды жинақтай алмай жатқанда ...

Осы тест туралы естігенде ...

Мен консультацияға келгенде ...

Мен тренингке қатысқанда ...

Мен үшін сенімділік деген ...

Емтиханға аз ғана уақыт қалғанын ойлағанда ...

Тестке дайындалғанда....

Талдау: Ұсынылған сөйлемдерді аяқтау қиын болды ма?

Қорытынды. Қатысқандарыңа рахмет, барлығыңа жақсылық тілеймін.

Авторлар туралы мәлімет

Сведения об авторах

АБСАТОВА Алима Бакирақызы – «Шеңгелді» орта мектебінің психологы. Отырар ауданы, Түркістан облысы.

АБУОВА Ақжүніс Аманқосқызы – №5 орта мектеп психологы. Мұнайшы селосы, Қарақия ауданы, Маңғыстау облысы.

АЛЕУОВ У. – д.п.н., профессор, зав. кафедры педагогики Каракалпакского Государственного университета. Республика Каракалпакстан.

АУБАКИРОВА Салтанат Қожабекқызы – «Ғани Мұратбаев атындағы орта мектебі, мектепке дейінгі шағын орталығымен» КММ педагог-психологы. Ақсу ауданы, Алматы облысы.

БАЙМБЕТОВА Мира Қуатжанқызы – Саға мектеп-балабақшасының педагог-психологы. Ойыл ауданы, Ақтөбе облысы.

БАРЛЫБАЕВА Әсем Нуркеновна – «Найманбай атындағы орта мектебі» КММ мектеп психологы. Мақаншы ауылы, Үржар ауданы, Абай облысы.

БЕРКІМБАЕВА Ұлзира Қалдыбекқызы – №163 орта мектебінің педагог-психологы. Жаңақорған кенті, Қызылорда облысы.

ДЖАПАРОВА Баян Джиеғалиқызы – Психологиялық-педагогикалық түзеу кабинетінің педагог-психологы. Жәнібек ауданы, Батыс Қазақстан облысы.

ЕЛЕУСІЗОВА Әсем Бауыржанқызы – «Отбасылық үлгідегі балалар ауылы» КММ-нің психологы. Петропавл қаласы, Солтүстік-Қазақстан облысы.

ЕСЕНҒАЗЫ Нұрлан Ізденұлы – Бопай ханым жоғары медициналық колледжі «Абзал жандар» отаншыл жастар клубының жетекшісі. Ақтөбе қаласы.

ҚАСЕНОВ Т. – Қ.А. Ясауи атындағы ХҚТУ-нің аға оқытушысы. Түркістан қаласы.

МАТЖАНОВА Айнұр Жолайқызы – Ы. Шөреков атындағы мектеп-гимназиясының педагог-психологы. Миялы ауылы, Қызылқоға ауданы, Атырау облысы.